

Crna Gora
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

REGIONALNI CENTAR ZA ŽIVOTNU SREDINU
Crna Gora

NAŠA ŠKOLA

METODOLOŠKO UPUTSTVO ZA IMPLEMENTACIJU PROGRAMA

**Obrazovanje za održivi razvoj
u okviru područja aktivnosti
u predškolskom vaspitanju i
obrazovanju
(od 3 do 6 godina)**

Podgorica
2015.

**CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO**

REGIONALNI CENTAR ZA ŽIVOTNU SREDINU
Crna Gora

NAŠA ŠKOLA

METODOLOŠKO UPUTSTVO ZA IMPLEMENTACIJU PROGRAMA

**Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u
predškolskom vaspitanju i obrazovanju**

(od 3 do 6 godina)

Podgorica

2015.

METODOLOŠKO UPUTSTVO ZA IMPLEMENTACIJU PROGRAMA:
Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)

Izdavač: Zavod za školstvo

Urednik: Radovan Popović

Pripremili: Nevena Čabrilo, Srna Sudar i Mira Vasiljević

Lektura: Danijela Đilas

Štampa: Grafo Group, Podgorica

Tiraž: 500 primjeraka

Podgorica, 2015.

METODOLOŠKO UPUTSTVO ZA IMPLEMENTACIJU PROGRAMA: Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina) urađen je u saradnji Zavoda za školstvo i Regionalnog centra za životnu sredinu – kancelarija u Crnoj Gori

CIP - Каталогизација у публикацији

Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-24-058-5

COBISS.CG-ID 28780304

SADRŽAJ

UVOD	4
POLAZIŠTA OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ	5
POSTOJEĆE STANJE U CRNOJ GORI	8
VASPITANJE I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA	10
INTERDISCIPLINARNI PRISTUP	17
KOMPETENCIJE NASTAVNIKA/CA	22
NASTAVNE METODE	29
PRIPREME ZA NASTAVU	33
LITERATURA	61
DODATAK: Program <i>Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)</i>	63

Obrazovanje je temeljno pravo i osnova za napredak u svakoj zemlji. Roditeljima su potrebne informacije o zdravlju i ishrani, ukoliko žele da svojoj djeci pruže početak života koji zaslužuju. Prosperitetne zemlje zavise od stručnih i obrazovanih radnika. Izazovi smanjivanja siromaštva, borba protiv klimatskih promjena i postizanje istinski održivog razvoja u narednim decenijama nas obavezuju da sarađujemo. Uz partnerstvo, liderstvo i mudra ulaganja u obrazovanje, možemo transformirati živote pojedinaca, nacionalne ekonomije i naš svijet.

Ban Ki-Moon, generalni sekretar Ujedinjenih nacija

UVOD

Vaspitanje i obrazovanje u ranom djetinjstvu je holistički koncept koji obuhvata znanja o životnoj sredini, što podrazumijeva aktivnosti u životnoj sredini i odnose između ljudi i životne sredine, odnose u svijetu, kao i emocije, sklonosti i vještine.

Obrazovanje za održivi razvoj nije novi program, teorija ili pedagogija, radi se o konceptu nastave koji pruža nove prilike za učenje. Ovaj koncept se prepoznaje po tome što kreira realne prilike za djecu, što im omogućava da primjenjuju stečene kompetencije u realnim životnim situacijama u vrtiću ili zajednici.

Obrazovanje za održivi razvoj (ESD) podrazumijeva preusmjeravanje obrazovanja, što vodi ka motivisanju djece da postanu odgovorni građani planete. Akcenat je na međusobnim odnosima između životne sredine, ekonomije i društva. ESD ima za cilj da pomogne ljudima da razviju stavove, vještine, perspektive i znanja da donesu informisane odluke i djeluju u odnosu na njih za dobrobit sebe i drugih, sada i u budućnosti. ESD kreće od učenja djece o održivom razvoju kroz sticanje iskustva o mogućnostima održivog življenja. Stoga ohrabruje povezivanje ideje sa preduzimanjem konkretnih aktivnosti. ESD podržava sticanje znanja o razumijevanju svjetskog razvoja, interdisciplinarno učenje i kritičko mišljenje i uključivanje u akcije koje vode

razvijanju sposobnosti za rješavanje složenih izazova u korist održivih rješenja. ESD zahtijeva promjene u pristupu nastavnom procesu i nove metode procjenjivanja i ocjenjivanja učeničkih postignuća koja odražavaju ove karakteristike.

Obrazovanje za održivi razvoj mora početi u ranom djetinjstvu zato što u tom periodu djeca razvijaju svoje osnovne vrijednosti, stavove, vještine, ponašanje i navike. Istraživanja su pokazala da se rasni stereotipi nauče rano i da mala djeca mogu pokupiti kulturne poruke o bogatstvu i nejednakosti.

Kako se tokom ranog obrazovanja formiraju kvalitetni, intelektualni, psihološki, emocionalni, socijalni i fizički temelji za razvoj cjeloživotnog učenja, ono ima ogroman potencijal u podsticanju vrijednosti, stavova, vještina i ponašanja koja podržavaju održivi razvoj – npr. mudro korišćenje resursa, kulturne raznolikosti, rodne ravnopravnosti i demokratije.

Ne samo da je obrazovanje osnovno ljudsko pravo, već je od vitalnog značaja za razvoj. Obrazovanje omogućava pojedincima, posebno ženama, da žive i teže ka zdravim, sadržajnim, kreativnim i otvorenijim životima. To jača njihov glas u zajednici o nacionalnim i globalnim pitanjima i otvara nove mogućnosti za rad i izvore socijalne mobilnosti.

POLAZIŠTA OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Obrazovanje je neophodno shvatiti u smislu neprekidnog procesa učenja, koji nema isključive ciljeve već se prilagođava stalnim promjenama u svijetu. Obrazovanje je preduslov za postizanje održivog razvoja. U poglavlju 36. Agende 21 navodi se da je obrazovanje jedan od glavnih potencijala za unapređivanje održivog razvoja.

Jedan od ključnih zaključaka na Svetskoj konferenciji o održivom razvoju u Johanesburgu 2002. godine je naglašena potreba da se održivi razvoj integriše u obrazovne sisteme na svim nivoima obrazovanja, kako bi takvo obrazovanje poslužilo kao poluga svih daljih promjena.

Ujedinjene nacije se u tom smislu zalažu za podsticanje i integraciju principa, vrijednosti i prakse održivog razvoja u sve aspekte obrazovanja i učenja, promovišući Dekadu o obrazovanju za održivi razvoj (2005–2014) kako bi se na globalnom nivou sprovele neophodne aktivnosti u pravcu jačanja ove ideje.

Odredbe Strategije obrazovanja za održivi razvoj UNECE usklađene su sa okvirnim smjernicama za implementaciju Dekade obrazovanja za održivi razvoj. U skladu sa tim, Strategija je upotrijebljena kao osnova za regionalno sprovođenje Dekade obrazovanja za održivi razvoj, ali i kao sredstvo za implementaciju rezultata Svjetskog samita o održivom razvoju iz Johanesburga.

Glavni cilj Strategije je bio da motiviše i podrži države članice UNECE regiona da rade na razvoju obrazovanja za održivi razvoj i na integraciji ovog vida obrazovanja u formalni obrazovni sistem, kroz sve relevantne predmete, kao i kroz neformalne vidove obrazovanja. Ciljevi učenja trebalo bi da obuhvate znanje, vještine, razumijevanje, stavove i vrijednosti. Obrazovanje za održivi razvoj zahtijeva preusmjerenje od pružanja znanja prema obrađivanju problema i utvrđivanju mogućih rješenja.

Da bi odgovorila na sopstvene strukturne slabosti kao i na globalne izazove koji se intenziviraju, razvojna strategija Evropske unije, Evropa 2020: strategija pametnog, održivog i inkluzivnog rasta definiše tri prioriteta koji se međusobno podupiru: *pametna rast, održivi rast i inkluzivni rast*.

Održivi rast podrazumijeva izgradnju privrede koja efikasno koristi resurse, koja je održiva i konkurentna, zatim korišćenje evropskog vođstva u trci za razvoj novih procesa i tehnologija, uključujući i zelene tehnologije, ubrzavanje razvoja pametnih mreža korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija, korišćenje mreža na nivou EU, te osnaživanje konkurentnih prednosti privrede, posebno u proizvodnji i u okviru malih i srednjih preduzeća, kao i kroz pomoć potrošačima da vrednuju efikasno korišćenje resursa.

U obrazovanju je ključ produktivnosti i održivog rasta, poboljšanja zdravlja i ishrane, dohotka, životnog standarda, stvaranja uslova za ostvarivanje svih Milenijumskih ciljeva razvoja i ciljeva obrazovanja za održivi razvoj.

U skladu sa Završnim dokumentom Rio+20 Samita, definisana je obaveza izrade Ciljeva održivog razvoja koji treba da budu usmjereni na akciju, sažeti i jednostavni za komunikaciju, brojno ograničeni, podsticajni, globalni i univerzalno primjenjivi na sve zemlje, istovremeno uzimajući u obzir različite nacionalne prilike, kapacitete, stepen razvoja, politike i prioritete.

U januaru 2013. godine na nivou Ujedinjenih nacija formirana je Otvorena radna grupa za definisanje Ciljeva održivog razvoja (OWG SDGs) poštujući princip jednake regionalne zastupljenosti.

Izveštaj Otvorene radne grupe sadrži 17 ciljeva održivog razvoja i usvojen je od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku u septembru 2015. godine. Izveštaj predstavlja osnovu na koju će se nadograditi dalji međuvladini pregovori sa ciljem definisanja razvojne agende poslije 2015. godine.

Ciljevi održivog razvoja nakon 2015. godine su:

1. Zaustaviti siromaštvo u svim formama svuda;
2. Zaustaviti glad, obezbijediti sigurnost hrane i unaprijediti ishranu, promovisati održivu poljoprivredu;
3. Osigurati zdrave živote i promovisati dobro stanje svih bez obzira na godine;
4. Osigurati inkluzivno i jednako kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti za cjeloživotno učenje svih;
5. Obezbijediti rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojčice;
6. Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i komunalne usluge za sve;
7. Osigurati pristup pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve;
8. Promovisati održiv, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i pristojne poslove za sve;
9. Izgraditi otpornu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i usvojiti inovacije;
10. Smanjiti nejednakosti među i u zemljama;
11. Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim;
12. Osigurati sprovođenje obrazaca održive potrošnje i proizvodnje;

13. Preduzeti hitne mjere u borbi protiv klimatskih promjena i uticaja;
14. Zaštititi i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj;
15. Zaštititi, obnoviti i promovisati održivu upotrebu kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borbu protiv dezertifikacije i zaustavljanje dalje degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta;
16. Promovisati mirna i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbijediti pristup pravdi za sve i izgraditi efektivne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima;
17. Ojačati sredstva implementacije i revitalizovati globalna partnerstva za održivi razvoj.

Razvojni okvir poslije 2015. godine, njegova efikasna i sveobuhvatna implementacija, kao i mehanizam implementacije predstavljaju ključne prioritete za UN i međunarodnu zajednicu u narednom periodu.

POSTOJEĆE STANJE U CRNOJ GORI

Jedan od važnih ciljeva obrazovanja u Crnoj Gori jeste, da kroz redovni obrazovni sistem, izgradi i formira ličnost učenika/ce koji će poštovati, uvažavati, razumjeti i implementirati osnovne principe održivog razvoja. Posmatrajući cjelokupan kontekst našeg obrazovnog sistema, njegovu fleksibilnost i otvorenost, ugradnja ciljeva održivog razvoja u obrazovne programe u velikoj mjeri doprinosi podizanju svijesti kod djece o konceptu ekološke države Crne Gore koji treba da bude usklađen sa ekonomskim i socijalnim razvojem.

Koncept obrazovanja za održivi razvoj je do 2013. godine u postojećem kurikulumu bio zastupljen isključivo kroz obavezne i izborne nastavne predmete, obavezne izborne sadržaje i vannastavne aktivnosti.

Kako bi se preorijentisali i implementirali čvršći modeli obrazovanja za održivi razvoj, za predškolsko obrazovanje i vaspitanje, osnovno obrazovanje i vaspitanje i srednje obrazovanje, definisane su međupredmetne oblasti koje

doprinose integrativnom pristupu opšteg obrazovanja, i u većoj mjeri povezuju sadržaje pojedinih predmeta i predmetnih oblasti, što vodi ka razvijanju ključnih kompetencija učenika/ca.

Rani i predškolski uzrast je najpovoljniji period razvoja za usvajanje znanja i vještina o očuvanju prirode i njenih resursa, kao i za izgrađivanje pozitivnih emocija i stavova. Senzibilizacija djeteta za probleme životne sredine u njegovom neposrednom okruženju, u zajednici s drugom djecom i odraslima, ima perspektivu dugoročnog doprinosa pokretanju niza pozitivnih promjena u djetetovom užem i širem okruženju.

U ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju uvijek su bile zastupljene aktivnosti upoznavanja prirode i njenog očuvanja. Međutim, kako smo danas, više nego ikada prije, suočeni s egzaktnim činjenicama o problemima održivosti života na Zemlji zbog štetnog djelovanja čovjeka na životnu sredinu, neophodno je od ranog djetinjstva sistemski pristupiti promjeni ponašanja i izgradnji vrijednosti prema životnoj sredini.

Oblasti kao što su klimatske promjene, biodiverzitet i smanjenje rizika od katastrofa se često razmatraju kada se djeca ohrabruju da svakodnevno čuvaju pitku vodu tokom održavanja lične higijene, isključujući slavinu za vodu, da štede struju isključivanjem sijalice, da za zalivanje biljki u dvorištu ne koriste pitku vodu i slično. Pitanja u vezi sa biodiverzitetom se na sličan način obrađuju tokom podsticanja djece da se brinu i štite životnu sredinu oko njih.

Kako se radi o temama koje prožimaju sva područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju, obrazovanje za održivi razvoj je nemoguće posmatrati kao posebnu oblast učenja ili kao poseban program. Ciljeve obrazovanja za održivi razvoj je neophodno izučavati integralno tokom realizacije kompletnog kurikuluma u predškolskim ustanovama.

Kroskurikularno uvođenje sadržaja održivog razvoja je u funkciji njihovog efikasnog uključivanja u obrazovni sistem. Integrativni pristup u obrazovanju je jedna od najvažnijih pretpostavki u ostvarivanju ideje održivog razvoja. Samo takav pristup objedinjuje integraciju životne sredine, ekonomsku sposobnost razvoja i pravedno društvo za sadašnje i buduće generacije.

U cilju uvođenja sadržaja održivog razvoja u predškolsko vaspitanje i obrazovanje napravljena je analiza kurikuluma zemalja u regionu, kao i

državnog kurikuluma u Finskoj, Engleskoj i Škotskoj koji su obavezni za sve predškolske ustanove u ovim zemljama.

Polazeći od međunarodne prakse, a u skladu sa temeljnim principima i opredjeljenjima u predškolskom obrazovanju i vaspitanju u Crnoj Gori, teme obrazovanja za održivi razvoj integralno su implementirane kroz sve aktivnosti u Programu za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju za djecu uzrasta od 3 do 6 godina.

Povezivanje znanja, vještina i vrijednosti kroz teme kao što su: *Zdravi stilovi života, Bezbjednost, Briga za druge, Životna sredina i Osnovni ekonomski principi*, preko aktivnosti učenja u primarnom programu pruža mogućnosti za kreativnu primjenu i prilagodljiv je kontekstu u kojem predškolske ustanove egzistiraju. Implementacija oblasti obrazovanja za održivi razvoj predviđena je za svu djecu koja pohađaju predškolske ustanove kroz sva područja aktivnosti.

VASPITANJE I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Obrazovanje za održivi razvoj je sveobuhvatan, koherentan, dosljedan pedagoški proces, koji podrazumijeva odnos između čovjeka i prirode i odnose između ljudi. Vodi sveobuhvatnom razumijevanju odnosa između prirodnih, ekonomskih, socijalnih i političkih sistema, međuzavisnosti ljudi koji žive u različitim djelovima svijeta i traži da se aktivno i kreativno rješavaju trenutna i buduća ekološka i socijalna pitanja čovječanstva.

Obrazovanje za održivi razvoj, očuvanje životne sredine i racionalno korišćenje raspoloživih resursa dio je cjeloživotnog učenja koje treba započeti od ranog djetinjstva. Rani i predškolski uzrast je najpovoljniji period razvoja za usvajanje znanja i vještina o očuvanju prirode i njenih resursa, kao i izgrađivanje pozitivnih emocija i stavova. Senzibilizacija djeteta za probleme životne sredine u njegovom neposrednom okruženju, u zajednici s drugom djecom i odraslima, ima perspektivu dugoročnog doprinosa pokretanju niza pozitivnih promjena u djetetovom užem i širem okruženju.

Uvažavajući činjenicu da dijete ranog i predškolskog uzrasta spoznaje svijet otkrivajući i rješavajući konkretne probleme u konkretnom okruženju, presudno je da okruženje u kojem dijete odrasta bude stimulatивно osmišljeno i pripremljeno za upoznavanje, istraživanje i sticanje novih iskustava i znanja o sebi, drugima i svemu što ga okružuje.

Za učenje djece u predškolskim ustanovama, uz stimulatивно fizičko okruženje, važnu ulogu ima i stimulatивно socijalno okruženje koje djetetu u socijalnoj interakciji omogućava rasprave, saradnju, sučeljavanje, dogovaranje, posebno ako se radi o uočavanju i rješavanju problemskih situacija. Podsticajno socijalno okruženje, osim djece različitog uzrasta, znanja i iskustva, ističe i značajnu ulogu odraslih odnosno vaspitača/ica od kojih se očekuje da u okviru svoje uloge znaju prepoznati procese i zakonitosti dječijeg razvoja i u skladu s tim planirati, pripremati i omogućavati uslove u kojima će svako dijete optimalno koristiti i razvijati sve svoje razvojne potencijale.

U ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju uvijek su bile zastupljene aktivnosti upoznavanja prirode i njenog očuvanja. Međutim, kako smo danas, više nego ikada prije, suočeni s egzaktnim činjenicama o problemima održivosti života na Zemlji zbog štetnog djelovanja čovjeka na životnu sredinu, neophodno je od ranog djetinjstva sistemski pristupiti promjeni ponašanja i izgradnji vrijednosti prema životnoj sredini.

Veoma mali broj istraživanja govori da su djeca u predškolskim ustanovama angažovana u lokalnim kampanjama i akcijama kako bi razvijali svijest javnosti o problemima. Osnaživanje djece za aktivno učešće može napraviti razliku u društvu i od presudnog je značaja za implementaciju koncepta održivog razvoja.

Analiza kurikuluma zemalja u regionu, kao i državnog kurikuluma u Finskoj, Engleskoj i Škotskoj koji su obavezni za sve predškolske ustanove u ovim zemljama pokazala je da se ovom problematikom zemlje bave na različite načine.

Obrazovni sistem **Republike Srbije** ima zadatak da pravovremeno, kvalitetno i efikasno obrazuje stanovništvo Republike Srbije u skladu sa iskazanim ili prepoznatim razvojnim opredjeljenjima u pravcu održivosti i da odgovori na obrazovne potrebe svakog stanovnika Republike Srbije tokom čitavog njegovog života. Obrazovni sistem preuzima ulogu ključnog razvojnog faktora,

jer je kvalitetno obrazovana populacija Republike Srbije pravi resurs kako za valjano korišćenje prirodnih i drugih naslijeđenih resursa Republike Srbije, tako i za razvoj novih, prije svega onih koji će se zasnivati na napretku nauke.

U predškolskim ustanovama u Srbiji ne postoji sistemsko rješenje za uvođenje tema održivog razvoja. U pojedinim predškolskim ustanovama postoje primjeri dobre prakse najčešće kroz projekte koji se realizuju u saradnji sa civilnim sektorom ili međunarodnim organizacijama.

U **Republici Hrvatskoj** Nacionalni okvirni kurikulum predstavlja temeljni dokument koji određuje sve bitne smjernice vaspitno-obrazovnog sistema od predškolskog nivoa pa do završetka srednjoškolskog vaspitanja i obrazovanja. Nacionalni okvirni kurikulum strukturiran je prema vaspitno-obrazovnim nivoima i vaspitno-obrazovnim ciklusima.

Temeljna uloga predškolskoga vaspitanja i obrazovanja odnosi se na stvaranje uslova za potpun i skladan razvoj djetetove osobnosti, doprinos kvalitetu njegovog odrastanja i, posredno, kvalitetu njegovog porodičnog života. Svrha je predškolskog vaspitanja i obrazovanja osigurati takve uslove koji omogućavaju puni razvoj sposobnosti svakoga djeteta i pružaju jednake mogućnosti svima.

Nacionalni okvirni kurikulum pretpostavlja stvaranje uslova za cjelovit razvoj djeteta u ustanovama predškolskog vaspitanja i obrazovanja, poštujući pritom razvojne i druge karakteristike (lične potrebe, porodicu, zajednicu, vrijednosti, prava i sl.). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje čini prvi nivo u strukturi Nacionalnog okvirnog kurikuluma i nije obavezan za svu djecu predškolskog uzrasta.

U Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju postoji odredba po kojoj su svi dječiji vrtići dužni da u svoje planove i programe unesu sadržaje o ekološkom vaspitanju što od 1997. godine postoji u programima vrtića. U 98 dječjih vrtića postoje posebni ekološki programi i programi vaspitanja za održivi razvoj, a nekoliko vrtića je dobilo visoka priznanja i ušlo u UNESCO-ve Eko-škole. Dječji vrtić „Srednjaci“ u Zagrebu je zbog visokog nivoa stručnog rada u odnosu na sprovođenje ekološkog programa (eko vrtić) imenovan Stručno-razvojnim centrom za stručno usavršavanje vaspitača i stručnih saradnika koji će u svojim vrtićima sprovoditi ekološke programe i programe vaspitanja i obrazovanja za održivi razvoj.

U Akcionom planu obrazovanja za održivi razvoj u Republici Hrvatskoj predviđeno je da se u periodu od 2013. do 2016. sprovede cilj: promovisati i uvoditi teme održivog razvoja u sistem formalnog obrazovanja. Mjera za sprovođenje ovog cilja u predškolskom nivou obrazovanja se odnosi na integrisanje tema vaspitanja i obrazovanja djece za održivi razvoj u programe predškolskog vaspitanja.

Na osnovu međunarodnih dokumenata, Ministarstvo prosvjete i sporta **Republike Slovenije** je u skladu sa ovlašćenjima usvojilo Smjernice za obrazovanje za održivi razvoj od predškolskog do douniverzitetskog obrazovanja. Osim toga, obrazovanje za održivi razvoj, kao centralna perspektiva koja uključuje ekonomsku vitalnost, pravdu, socijalnu koheziju, zaštitu životne sredine i održivo upravljanje prirodnim resursima, već je definisano u Strategiji razvoja Slovenije na koju se Smjernice naslanjaju.

Obrazovanje za održivi razvoj obuhvata međusobno povezana pitanja životne sredine, ekonomska i socijalna pitanja. Ključne oblasti održivog razvoja, obuhvataju, između ostalog, državljanstvo, mir, etiku, odgovornost u lokalnom i globalnom kontekstu, demokratiju i upravljanje, pravdu, bezbjednost, ljudska prava, smanjenje siromaštva, zdravlje, rodnu ravnopravnost, kulturnu raznolikost, ruralni i urbani razvoj, privredu, obrasce proizvodnje i potrošnje, korporativnu odgovornost, zaštitu životne sredine, upravljanja prirodnim resursima i biološke i pejzažne raznolikosti.

Osnovna svrha Smjernica za obrazovanje za održivi razvoj od predškolskog do douniverzitetskog obrazovanja je da ukaže na značaj obrazovanja za mogućnosti održivog razvoja.

Od 2010. godine obrazovanje za održivi razvoj u **Engleskoj** je u fokusu vladinih institucija, što je rezultiralo povećanjem nesigurnosti među obrazovnim institucijama i praktičarima u odnosu na to koliki naglasak staviti na održivost u nastavi i učenju. Dobar dio sadržaja obrazovanja za održivi razvoj se realizuje u velikom broju predškolskih institucija mada je rijetko dio glavnih smjernica. Postoji, međutim, mnogo primjera dobre prakse koji su uspostavili standarde održive škole/vrtića. Mreže i partnerstva u ustanovama uključuju održivost i obrazovanje o životnoj sredini koji pružaju širok spektar visoko profesionalnih aktivnosti koje se stalno razvijaju i unapređuju.

Aktivnosti uključuju konferencije, veb komunikaciju, političke forume, diskusije o projektima i kurikulumu.

Održive škole Alijanse su podržane nacionalnim dokumentom Bijeli papir za životnu sredinu koji je usvojen 2011. godine. Održive škole Alijanse podržavaju obrazovanje o održivosti životne sredine.

Asocijacije životne sredine, Univerzitet i koledži podržavaju aktivnosti obrazovanja za održivi razvoj kroz programe *Učenje za budućnost životne sredine* i *Održive razmjene*. Aktivnosti na obrazovanju za održivi razvoj su podržane i kroz proces utvrđivanja kvaliteta.

Strategija za unapređivanje učenja i vještina i akcioni plan (2010) su odgovorili na potrebe obrazovnog sektora da razumije, primijeni i prednjači prilikom održivog razmišljanja i primjene. Strategija podržava programe koji su usmjereni na održivost, uključujući i one sa fokusom učenja na npr. program Lideri budućnosti u održivom razvoju i razvijanje didaktičkog materijala za lidere budućnosti. Udruženje za životnu sredinu, univerziteti i koledži su razvili veliki broj onlajn resursa.

U **Škotskoj** je rano obrazovanje uključeno u kurikulum izvrsnosti. Kurikulum izvrsnosti je koherentan, inkluzivan i kreiran za uzrast od 3 do 18 godina. Implementira se za sve učenike/ce nezavisno od ustanove u kojoj se obrazovni proces odvija (predškolski centri, škole, koledži ili druge ustanove).

Kurikulum izvrsnosti je široko definisan i uključuje četiri aspekta koji doprinose razvoju i postignućima djece i mladih ljudi u svim fazama obrazovanja – **etos i život u predškolskoj/školskoj zajednici, kurikularne oblasti i nastavni predmeti, interdisciplinarni projekti i aktivnosti i mogućnosti za lična postignuća.**

Načela za rano obrazovanje su utvrđena u sklopu kurikuluma izvrsnosti. Kurikulum za predškolsko obrazovanje i rani period osnovnog obrazovanja su predstavljeni zajedno kao jedna razvojna faza. Ovaj nivo je u okviru opisan kroz ishode učenja koji su podržani kroz proces aktivnog učenja u predškolskim obrazovnim centrima i ranom osnovnom obrazovanju. Ovakav način učenja podstiče kontinuitet i bolje napredovanje djece u narednim fazama učenja. Aktivno učenje je učenje koje angažuje i izaziva dječije razmišljanje o realnim i imaginarnim životnim situacijama.

U kurikulumu izvrsnosti sadržaji održivog razvoja su potpuno integrisani u mnogim aspektima i oblastima učenja, posebno u tehnologiji, prirodnim i društvenim naukama. Šire gledano kurikulum izvrsnosti obezbjeđuje sveobuhvatan filozofski, pedagoški i praktični okvir i kontekst u kojem se implementira obrazovanje za održivi razvoj. Jedna od četiri osnovne sposobnosti svih učenika/ca definisana u kurikulumu izvrsnosti je da mladi ljudi treba da postanu "odgovorni građani", što ukazuje na snažan podsticaj ka tome da žive na održiv i pravičan način.

Obrazovanje za održivi razvoj je često karakteristika slobodnih i vannastavnih aktivnosti u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Većina ustanova je registrovana u mrežu eko-škola dok je 50% ustanova već dobilo „Zelenu zastavu“. Postoji i veliki broj drugih inicijativa koje olakšavaju šire razumijevanje obrazovanja za održivi razvoj u ustanovama, ali ove inicijative nijesu dio zvaničnog kurikuluma i nijesu dostupne svim učenicima/cama.

Kroz fizičke aktivnosti i zdravlje npr. održivi razvoj se implementira u okviru oblasti *Hrana i zdravlje*. Kroz ovu oblast učenja djeca razvijaju razumijevanje o značaju zdrave ishrane, kao i potrebi da zdrava ishrana treba da bude raznovrsna i da predstavlja ravnotežu između hrane i pića. Stiču znanja i vještine da prave zdrav izbor hrane što im pomaže da upostave navike koje se odnose na zdravu ishranu tokom cijelog života. Razvijaju osjećaj da cijene hranu i razumiju ulogu hrane u okviru društvenog i kulturnog konteksta.

Učenici/ce razvijaju znanja i razumijevanje o *bezbjednosti i higijeni* u kontekstu značaja za zdravlje i dobrobit i primjenjuju ih u svakodnevnim aktivnostima. Djeca takođe razvijaju svijest o tome da *način ishrane i izbori* zavise od mnogih faktora, uključujući dostupnost, održivost, godišnja doba, cijene, vjerska ubjeđenja, kulturu, pritisak vršnjaka, reklamiranje i medije.

Oblast hrana i zdravlje se implementira kroz teme: *Ishrana, Bezbjednost i higijenske navike i Hrana i potrošači*.

Okvir prirodnih nauka pruža različite kontekste za učenje koji vode ka važnim aspektima svakodnevnog života i rada. Aktivnosti se ostvaruju kroz oblast *Planeta Zemlja* i u okviru nje kroz sljedeće teme: *Biodiverzitet i međuzavisnost, Izvori energije i održivost, Procesi na planeti, Prostor, Električna energija i Aktuelnosti u nauci*.

Kroz oblast *Aktivnost ljudi, prošli događaji i društva* implementacija održivog razvoja se odvija kroz sljedeće teme: *Ljudi, mjesto i životna sredina i Ljudi u društvu, ekonomiji i biznisu*.

Tehnološki okvir pruža više nivoa konteksta za učenje koji pokazuju značajne aspekte svakodnevnog života i rada. To uključuje kreativnost, praksu i rad koji je povezan sa iskustvom i rezultatima u biznisu, računanje u nauci, hranu, tekstil, zanatsku proizvodnju, projektovanje, inženjering, grafiku i primijenjenu tehnologiju. Ostvaruje se kroz sljedeće teme: *Tehnološki razvoj u društvu, ICT, Biznis kontekst za razvoj tehnoloških vještina i znanja, Računarski naučni kontekst za razvoj tehnološke veštine i znanja, Hrana i kontekst tekstila za razvoj tehnoloških vještina i znanja*.

Rano vaspitanje, obrazovanje i njega u **Finskoj** je regulisano socijalnim uslugama, a takođe je i dio odgovornosti Ministarstva prosvjete i kulture od početka 2013. godine. Definicije politike o ranom vaspitanju, obrazovanju i njezi se donose na nivou vlade, od strane Ministarstva za socijalna pitanja i zdravlje, u skladu sa ključnim načelima i smjernicama vaspitanja i obrazovanja na ovom uzrastu. Cilj smernica je dalji razvoj sadržaja i kvaliteta ranog vaspitanja, obrazovanja i njege u predškolskim ustanovama.

Period od prve do šeste godine djeteta prepoznat je kao ključni za učenje i razvoj. Istraživanja potvrđuju značaj ranih godina i njihov pozitivan uticaj na kasnije faze razvoja. Što se tiče razvijanja vrijednosne orijentacije, ona se kod većine djece dostiže nakon završetka formalnog obrazovanja. Dakle, postoje jasni pokazatelji da obrazovanje za održivi razvoj treba da počinje u ranom detinjstvu jer tada djeca razvijaju svoje osnovne vrijednosti, stavove, vještine, ponašanja i navike, koje će imati snažan uticaj na njihov život kasnije.

Dakle, vaspitanje i obrazovanje na ranom uzrastu predstavlja ogroman potencijal za razvijanje vrijednosti, stavova, vještina i ponašanja koji podržavaju oblasti obrazovanja za održivi razvoj kao što su kulturni diverzitet, rodna ravnopravnost, demokratija i upotreba prirodnih resursa. Tako djeca postaju agenti za promjene u društvu.

Dekada Ujedinjenih nacija za obrazovanje za održivi razvoj je realizovana u Finskoj kroz različite aktivnosti i uključuje širok spektar aktera. Dekada je poslužila za projektovanje nacionalnog strateškog ovira za održivi razvoj.

Nacionalna strategija za održivi razvoj i strategija obrazovanja za održivi razvoj su vodeći instrumenti.

Održivi razvoj je sveobuhvatno uključen kao međupredmetna oblast u nacionalnom kurikulumu opšteg i stručnog obrazovanja.

Rano obrazovanje i vaspitnje je bilo prilično sporo u preuzimanju izazova obrazovanja za održivi razvoj, uprkos njegovom potencijalu i značajnoj ulozi u budućnosti. Predstavljalo je novu dimenziju koja je dodata u kurikulum. Rano obrazovanje djece za održivi razvoj odobreno je na nacionalnom nivou što je omogućilo djeci da razvijaju svoje kapacitete kako bi bili nosioci promjena u budućnosti.

Obrazovanje za održivi razvoj i potreba da se ono ugradi kao sastavni element područja aktivnosti u preškolskom vaspitanju i obrazovanju predstavljalo je veliki izazov za nastavnike/ce.

Najvrijedniji elementi održivog razvoja u predškolskom obrazovanju su *podržavanje zajedništva* (uključujući međugeneracijske veze i povjerenje), *društvena odgovornost potrošača, reciklaža, kompostiranje i vođenje računa o opasnom otpadu*. Ovi elementi ukazuju na suštinsku održivost i čvrsta su osnova za početak obrazovanja za ekološku, socijalnu i ekonomsku održivost.

INTERDISCIPLINARNI PRISTUP

Obrazovanje bi trebalo da otvori vrata *multidisciplinarnom i interdisciplinarnom* ispitivanju situacija iz stvarnog života. Da bi bilo efektivno, obrazovanje za održivi razvoj treba da koristi *široki raspon obrazovnih metoda* usmjerenih na proces i na rješenja. Metode treba da uključuju *rasprave, konceptualno i perceptualno preslikavanje, filozofsko ispitivanje, pojašnjenje vrijednosti, simulacije, scenarije, modeliranje, igranje uloga, igre, informatičku i komunikacijsku tehnologiju (ICT), ankete, studije slučajeva, ekskurzije i učenje na otvorenom, projekte pokrenute od strane učenika/ca, analize dobre prakse, iskustva na radnom mjestu i rješavanje problema*.

Međupredmetne oblasti su sadržaji koji omogućavaju da se u opšteobrazovni kurikulum uključe određeni ciljevi i sadržaji obrazovanja koji nijesu dio formalnih disciplina ili pojedinih područja aktivnosti, ili koji su po strukturi interdisciplinarni.

Sadržaji doprinose integrativnom pristupu opšteg obrazovanja i u većoj mjeri povezuju sadržaje područja aktivnosti. Nastavni plan i program koji sadrži prostor za učenje izvan granica područja aktivnosti, omogućava djeci da prave veze između različitih područja učenja. Interdisciplinarno izučavanje koje se zasniva na grupisanju iskustava i ishoda učenja unutar i preko područja aktivnosti pruža relevantna, izazovna i prijatna iskustva u učenju i stimulatívni kontekst kako bi se zadovoljile različite potrebe djece i mladih.

Interdisciplinarno učenje je planiran pristup učenju koje je povezano preko različitih disciplina i promoviše razvijanje i primjenu naučenog u novim situacijama i na različite načine. Interdisciplinarno učenje pruža mogućnost za produblјivanje učenja, na primjer kroz istraživanje jedne teme, rješavanjem problema ili pripremanjem i implementacijom projekta. Može zauzeti mjesto kao oblast u planu i programu ili kao dodatak područjima učenja, etosu i životu ustanove, u zajednici i u različitim drugim mogućnostima za lični razvoj.

Obično se interdisciplinarno učenje prepoznaje po jednoj ili više sljedećih karakteristika:

- Može biti individualni jednokratni projekat ili duže izučavanje.
- Planira se oko jasnog cilja.
- Zasnovano je na iskustvima i ishodima učenja iz različitih kurikularnih područja.
- Obezbjeduje napredovanje u vještinama, znanjima i razumijevanju.
- Pruža mogućnost za mješovite faze učenja koje su na njemu zasnovane.

Karakteristike ovog pristupa su proces nastave/učenja koji se planira u pravcu razvijanja svijesti i razumijevanja veza i razlika među područjima aktivnosti. Ovo se može postići kroz razvijanje znanja ili načina rada, ili karakteristika, kapaciteta, vještina i stavova (uključujući i razmišljanja i vještine višeg reda) u fazi konsolidacije, ili preko pojedinačnih perspektiva do različitih područja.

Ponovno razmatranje koncepta ili vještina iz različitih perspektiva produblјuje razumijevanje i može napraviti da kurikulum bude više koherentan i smislen

iz perspektive djece. Interdisciplinarno učenje takođe može biti prilika i mogućnost da se radi sa partnerima koji su u mogućnosti da pruže podršku obogaćenu iskustvenim učenjem.

Učenje je najefikasnije kada je naglasak na procesu učenja i istraživanja interakcija između područja učenja, a ne samo na kontekstu ili temi. *Tematski dani ili fokusirane nedjelje* se mogu ponekad planirati u pogledu napredovanja u izučavanju nekog kompleksnog pitanja. Ovakvi konteksti za učenje su veoma korisni, mada ih treba pažljivo planirati kako bi se osiguralo napredovanje djece na srednjem i dugom roku.

U slučajevima u kojima postoji nekoliko zajedničkih karakteristika u tematskom sadržaju kroz područja aktivnosti, specifična iskustva i ishodi učenja treba da budu polazna tačka i treba ih pažljivo planirati.

Interdisciplinarno učenje je najefikasnije kada je prilagođeno djeci i zadovoljava njihove potrebe. Da bi se to postiglo, vaspitač/ica može kombinovati različite oblasti učenja unutar jedne teme s tim da u isto vrijeme obezbijedi da se proces učenja zasniva na veoma jasnim ishodima i uklapa u naredne korake učenja.

To znači da je neophodno pratiti napredovanje tokom vremena u znanju, vještinama i stavovima (uključujući razmišljanja i vještine višeg reda). Ponekad se previše pažnje poklanja povezivanju nastavne teme sa oblastima kurikuluma, pa se kao rezultat *zanemare važni koraci u učenju*. Prilikom odabira teme treba obratiti pažnju da se tokom izgradnje znanja uzme u obzir značajna podrška prethodnog učenja djece. Potrebno je imati jasne razloge zašto je neophodno neko iskustvo ili dostizanje ishoda učenja iz nekoliko područja kurikuluma.

Ostale karakteristike efektivnog planiranja interdisciplinarnog učenja uključuju:

- početi sa nekoliko pažljivo odabranih konkretnih iskustava i ishoda učenja;
- imati jasnu svrhu za korišćenje pristupa interdisciplinarnog učenja;
- prilikom planiranja voditi računa o izgradnji postojećeg znanja i vještina, istovremeno osiguravajući napredovanje i koherentnost unutar sveukupnog okvira;

- osigurati da djeci budu jasni ciljevi koji se odnose na znanja i vještine koje se razvijaju kroz interdisciplinarno učenje, da ne postane izgubljeno u kontekstu;
- neophodno je napraviti refleksiju u odnosu na učenje;
- identifikovati jasne ciljeve učenja i kriterijume postignuća unutar kratkoročnog planiranja.

Efektivno interdisciplinarno učenje je često zasnovano na nekoliko velikih ideja koje opisuju interdisciplinarne elemente kombinovanjem nekoliko područnih aktivnosti. Drugim riječima, kombinujući sadržaj dva ili više područja aktivnosti ili područja učenja postaje jasno šta stvarno djeca treba da nauče. To često uključuje:

- identifikovanje interdisciplinarnih elemenata unutar odabrane teme i i shoda učenja;
- kreiranje interdisciplinarnih ishoda učenja.

Kada se razmatra dugoročno planiranje za napredovanje, mnoge ustanove razvijaju okvir za interdisciplinarno učenje kako bi se osiguralo da učenje iz iskustva zauzme pravo mjesto unutar kurikuluma. Interdisciplinarno učenje se planira u skladu sa potrebama djece i uključuje odgovarajuće različite kurikularne oblasti. Ovaj pristup pomaže da djeca novo znanje izgrađuju na osnovu prethodnog iskustva i smanjuje rizik od ponavljanja kroz različite faze učenja.

U nastavnoj praksi interdisciplinarno učenje se koristi zajedno sa drugim oblicima učenja. Interdisciplinarni pristup učenju pruža stimulatívni i samomotivišući kontekst i učenje postaje zadovoljstvo i postaje relevantno. Ovakvo učenje dovodi do boljeg razumijevanja ciljeva učenja i korišćenja transferzalnih znanja i vještina. Vaspitačima/cama treba da budu jasne veze kroz učenje koje djeca treba da istražuju i razumiju. Takođe treba da budu svjesni znanja koja djeca posjeduju i kako će ta znanja razvijati na nove i različite načine.

Svi koji su uključeni u proces učenja treba da znaju koje vještine i ideje iz različitih područja učenja izučavaju zajedno i zašto.

Interdisciplinarno učenje je najuspješnije kada je poduprto efikasanim samovrednovanjem koje uključuje sve koji su uključeni u proces učenja. Ovo

znači jak timski rad i efikasan dijalog među praktičarima s punim uključivanjem djece i, kad je prikladno, njihovih roditelja. Pristup treba da osigura jasan sistem monitoringa i praćenja napretka kako bi se osiguralo da je učenje jasno fokusirano na naredne korake. Potencijalne koristi za djecu koja u potpunosti učestvuju u dobro zamišljenom interdisciplinarnom iskustvenom učenju postaju prepoznatljive. Kada istražujete prednosti za djecu može biti od pomoći saradnja sa ostalim vaspitačima/cama.

- Da li je jasno zašto se koristi interdisciplinarno učenje, i kakva je prednost tog učenja u odnosu na druge oblike učenja u dostizanju ishoda učenja?
- Kako se osigurava da interdisciplinarno učenje utiče na napredovanje u znanju, vještina i stavovima (uključujući razmišljanja i vještine višeg reda)?
- Koliko učenje efektivno istražuje temu ili neki problem, u pravcu izazova ili osiguravanja finalnog proizvoda?
- Do koje mjere planiranje podražava ciljeve predviđene u kurikulumu?
- Koliko su jasni ishodi interdisciplinarnog učenja za identifikovani projekat i koliko su djeca upoznata sa njima? Sve ovo koristiti kao osnovu za procjenu.
- Namjere učenja će biti ostvarene ako su kriterijumi uspjeha određeni.
- Planirajte odgovarajuće mogućnosti za učenje izvan vaspitne jedinice, uključujući etos i život ustanove ili u drugim kontekstima za lično dostignuće.
- U kojoj mjeri će vam pomoći rad sa roditeljima, kolegama ili partneri u zajednici kako bi se osiguralo da shvatite prednosti interdisciplinarnog učenja prilikom bogaćenja iskustva djece?
- Imate li jasnu sliku ili okvir cijele ustanove koji osigurava djeci da ne nailaze na istu temu ili teme iz godine u godinu bez valjanog razloga?

KOMPETENCIJE NASTAVNIKA/CA

Prava uloga obrazovanja je da omogući učenicima/cama da kritički razmišljaju i da poveća njihove potencijale za rješavanje problema sa kojima će se susretati tokom života. Obrazovni sistem treba da omogući djeci da steknu kompetencije koje su im potrebne za život u savremenom društvu. Cilj obrazovanja za održivi razvoj je da osposobi današnje učenike/ce za vrijeme koje dolazi, vrijeme u kojem će oni biti dio radno aktivnog stanovništva, u kojem će donositi odgovorne i dalekosežne odluke. To buduće vrijeme može biti vrlo različito od sadašnjice i mi danas ne možemo predvidjeti koja će to konkretna znanja i vještine biti potrebne. Najbolje ćemo ih pripremiti ako ih naučimo da sami uče, budu otvoreni i spremni za cjeloživotno učenje.

Kao što je prethodno objašnjeno, vaspitanje i obrazovanje za održivi razvoj podrazumijeva holistički pristup i interdisciplinarnost u razmišljanju, sposobnost povezivanja znanja, kreativno mišljenje, izlazak izvan ustaljenih okvira i stereotipa, orijentaciju ka budućnosti i sposobnost upravljanja promjenama, za šta je preduslov sposobnost definisanja problema. Razvijanje kompetencija za primjenu obrazovanja za održivi razvoj kod nastavnika/ca je potrebno na svim nivoima formalnog i neformalnog obrazovanja.

Ciljevi i principi obrazovanja za održivi razvoj u najvećoj mjeri podudaraju se sa opštim ciljem koncepta savremenog obrazovanja, koje treba da osposobljava učenike/ce da aktivno učestvuju i doprinose društvenom, ekonomskom i kulturnom razvoju svoje zemlje, svoga mjesta, ali i planete u cjelini. Pored toga što je ono istovremeno i obrazovanje za opstanak, mir, toleranciju i demokratiju, kroz njegovu implementaciju i primjenu aktivnih metoda rada, neposredno se doprinosi razvoju kritičkog misljenja i konceptualnog učenja neophodnih za rješavanje ekoloških problema i primjenu koncepta održivog razvoja u praksi. Danas su potrebni ljudi koji ne samo da znaju, nego i umiju da primijene znanja i zato savremena škola to treba i da ostvari.

Termin *Ključne kompetencije* u obrazovanju za održivi razvoj se široko koristi u obrazovnim dokumentima, uključujući izveštaj Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) od strane Međunarodne komisije o obrazovanju za dvadeset prvi vijek i preporuke Evropske unije o ključnim

kompetencijama za cjeloživotno učenje. Postoje različita tumačenja termina "kompetencija" i načina na koji koristimo termin.

Prema OECD-u kompetencije obrazovanja za održivi razvoj se dijele na:

1. **Predmetne kompetencije** (znanje, činjenice, definicije, koncepti, sistemi...).
2. **Metodološke kompetencije** (vještine, pronalaženje činjenica, analiza, rješavanje problema).
3. **Društvene kompetencije** (komuniciranje, interaktivni rad, građanske kompetencije).
4. **Lične kompetencije** (stavovi, vrijednosti, etika).

Kompetencije u ovom dokumentu više su specifične za obrazovanje za održivi razvoj nego za obrazovanje uopšte. Predstavljene su grafički i detaljno objašnjene. Naslovi kolona predstavljaju bitne karakteristike obrazovanja za održivi razvoj, i to:

- *holistički pristup*, koji teži integrativnom razmišljanju i praksama;
- *predviđanje promjena*, istražuje alternativne budućnosti, uči iz prošlosti i inspiriše angažman u sadašnjosti; i
- *postizanje promjena*, što omogućava promjenu u načinu na koji ljudi uče i sistema koji podržavaju učenje.

Sljedeći okvir je izabran jer je sveobuhvatan i predstavlja značajan skup kategorija koje odražavaju širok spektar iskustava učenja:

Učiti znati odnosi se na razumijevanje izazova sa kojima se suočava društvo lokalno i globalno i potencijalnu ulogu nastavnika/ca i učenika/ca (nastavnik/ca razumije...). Omogućava razvoj kognitivnih sposobnosti i sticanje znanja, kao i osposobljavanje za cjeloživotno učenje.

Učiti raditi odnosi se na sticanje proceduralnog znanja i razvoj praktičnih vještina i spremnosti za djelovanje u oblasti obrazovanja za održivi razvoj (nastavnik/ca je u stanju da...). Potrebno je naučiti kako se nešto može uraditi, napraviti, ali i učiti radeći – djelujući.

Učiti i živjeti zajedno doprinosi razvoju partnerstva i uvažavanju i poštovanju međuzavisnosti, pluralizma, mira i uzajamnog razumijevanja (nastavnik/ca radi sa drugima na način da...). Socijalne vještine i spremnost za

saradnju i život i rad u zajednici su važno područje učenja i razvoja. No sve to postaje još važnije u procesima globalizacije, u uslovima velikih migracija stanovništva i susreta različitih kultura.

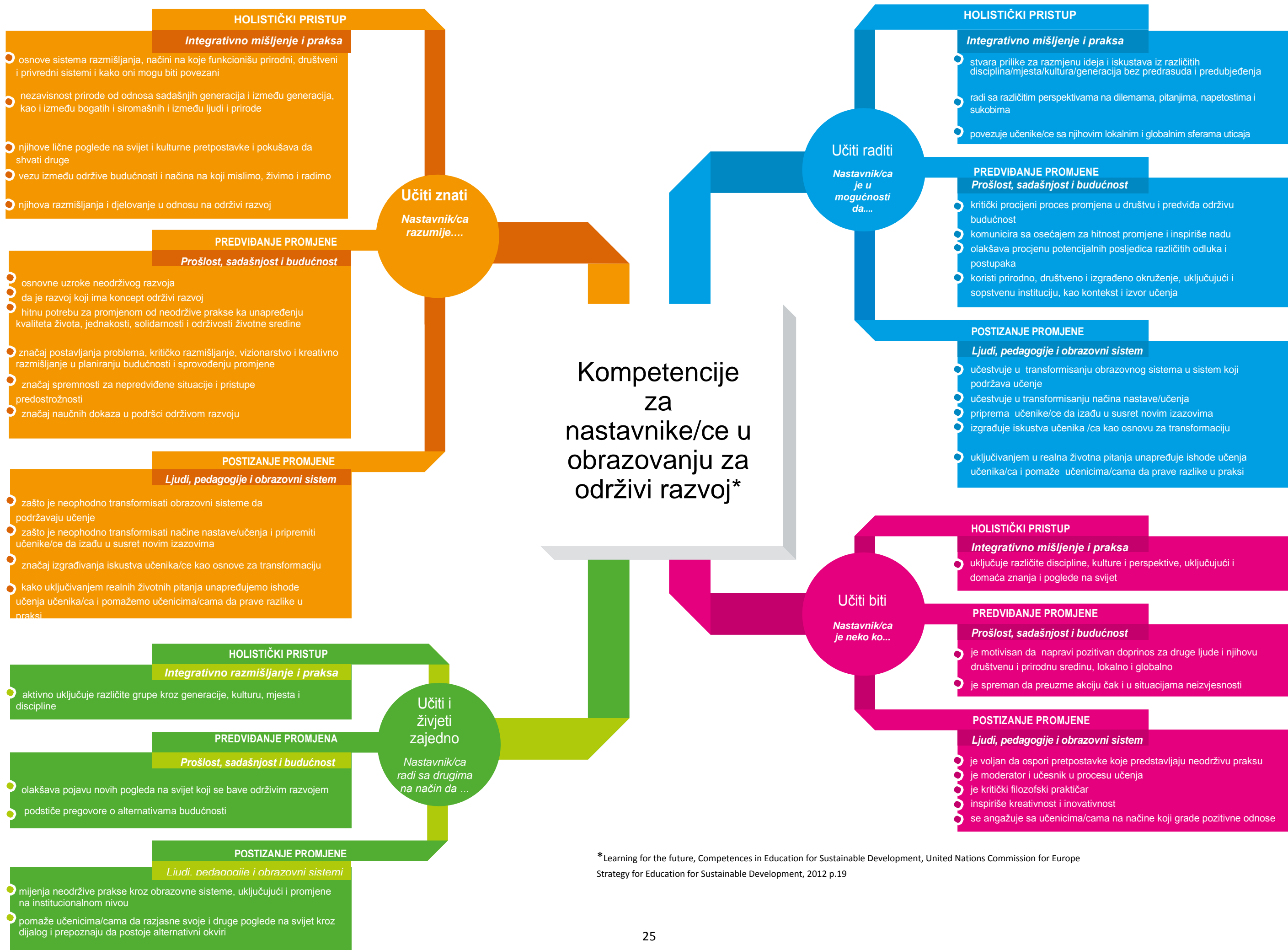
Učiti biti se bavi razvojem nečijih ličnih osobina i sposobnosti sa većom autonomijom, rasuđivanjem i ličnom odgovornošću u odnosu na održivi razvoj (nastavnik/ca je neko ko...). Svaki pojedinac ima jednako pravo na obrazovanje koje će u najvećoj mjeri zadovoljiti potrebe i interese pojedinca te omogućiti razvoj njegovih potencijala. Obrazovanje treba da omogući izgradnju mlade osobe u kompletnu ličnost.

Učiti znati podrazumijeva kompleksnost mišljenja i sistemsko mišljenje (kompleksni problemi održivosti mogu se razumjeti i riješiti jedino kognitivnim procesima viših nivoa), sposobnost postavljanja analitičkih pitanja i kritičkog mišljenja, kao i sposobnost i odvažnost za savladavanje prepreka i rješavanje problema.

Učiti raditi podrazumijeva sposobnost primjene znanja u kontekstu životne situacije, djelovanje s odgovornošću, opredjeljenjem/odlučnošću, ali uz očuvanje samopoštovanja, sposobnost suočavanja s krizama i rizicima i odlučivanje u situacijama neizvjesnosti.

Učiti i živjeti zajedno znači uvažavanje drugih, odgovornost djelovanja (lokalno i globalno), sposobnost i vještinu saradnje i timskog rada, spremnost prihvatanja podjele zaduženja i preuzimanje odgovornosti, učestvovanje u demokratskom odlučivanju, vještina identifikovanja socijalnih partnera i njihovih interesa, vještina pregovaranja i postizanja sporazuma.

Učiti biti je sposobnost samoizražavanja (svojih stajališta, interesa, težnji, načela), i komunikacije, samosvijest, sposobnost utvrđivanja i razjašnjavanja vrijednosti, sposobnost savladavanja stresa.

*Learning for the future, Competences in Education for Sustainable Development, United Nations Commission for Europe Strategy for Education for Sustainable Development, 2012 p.19

HOLISTIČKI PRISTUP

Holistički pristup uključuje tri povezane komponente:

- a. integrativno mišljenje;
- b. uključenost;
- c. bavljenje kompleksnostima.

Integrativno mišljenje, kao što smo već objasnili, odgovara na izazove održivog razvoja, koji su istovremeno i globalni i lokalni i zahtijevaju svijest o tome kako promjene u jednom dijelu svijeta mogu uticati na druge dijelove, kao i svijest o tome kako današnji izbori mogu uticati na svijet sutrašnjice. Ovi izazovi su kompleksni i zahtijevaju inpute iz niza disciplina, uključujući i perspektive o prirodnim, društvenim i ekonomskim sistemima. Različite kulture i pogledi na svijet mogu da pruže vrijedna saznanja o tome kako održivi razvoj povezuje pojedince i grupe sa drugim ljudima, lokalno i globalno sa njihovim prirodnim okruženjem. Integrativno razmišljanje podrazumijeva načine razmišljanja i djelovanja koji odražavaju ove uzajamne veze i kreativne mogućnosti koje pružaju. Sistemsko razmišljanje je dragocjeno sredstvo u postizanju takvog integrativnog pristupa.

Uključenost se odnosi na spremnost da se ugradi niz perspektiva kritičkog pregovaranja za održivu budućnost. Pitanja održivog razvoja često karakterišu kontradiktornosti i dileme; različite perspektive mogu poduprijeti i pružiti rješenja za ova pitanja. Iako prihvataju različite perspektive, važno je da vaspitači/ce budu otvoreni u svojim pogledima na svijet, tako da oni nijesu sakriveni od djece, niti nametnuti.

Bavljenje kompleksnostima omogućava nastavnicima/cama obrazovanja za održivi razvoj da djeci pruže mogućnosti za angažovanje i stvaranje mostova preko niza koncepata i ideja. Dok bi za nastavnika/cu bilo nepraktično da lista cijelu bazu znanja ESD, UNECE Strategija ESD i UNESCO međunarodna šema Implementacija za UN dekadu obrazovanja za održivi razvoj (2005–2014) ukazuje na širok spektar pojmova i tema koje mogu da posluže kao ulazne tačke, uključujući: obrazovanje za mir; etiku i filozofiju; državljanstvo, demokratiju i upravljanje; ljudska prava; ublažavanje siromaštva; kulturnu

raznolikost; biološke i pejzažne raznolikosti; zaštitu životne sredine; ekološke principe i pristup ekosistemima; upravljanje prirodnim resursima; klimatske promjene; lično i porodično zdravlje (npr. HIV/AIDS, narkomanija); zdrava životna sredina (npr. hrana, kvalitet vode, zagađenje); korporativna društvena odgovornost; autohtona znanja; obrasci proizvodnje i/ili potrošnje; ekonomije; ruralni/urbani razvoj, tehnologiju, zaštitu životne sredine; i procjenu održivosti. Veze mogu biti podržane kroz angažovanje učenika/ca u aktivnom građanskim projektima.

PREDVIĐANJE PROMJENE: prošlost, sadašnjost i budućnost

Predviđanje promjene pokrivaju kompetencije koje se odnose na tri dimenzije:

- a. učenje iz prošlosti;
- b. inspirativan angažman u sadašnjosti;
- c. istraživanje alternativa budućnosti.

Učenje iz prošlosti uključuje kritičke analize i temeljno razumijevanje prošlih dešavanja, uključujući osnovne uzroke tih dešavanja. Oslanja se na lekcije kroz koje se razumije kako uspjeh tako i neuspjeh u kulturnom, društvenom, ekonomskom i ekološkom smislu.

Aktivno angažovanje u sadašnjosti je od ključnog značaja zbog hitnosti savremenih pitanja sa kojima se suočavamo. Na primjer, naš svijet karakterišu masovne nejednakosti, sa milionima koji žive u siromaštvu, dok drugi uključuje neodrživo korišćenje resursa planete koje prevazilazi kapacitet prirodnih sistema i time ugrožava njihove regenerativne sposobnosti. ESD treba da odgovori na potrebe svih ljudi u sadašnjosti, kao i budućih generacija.

Istraživanje alternativa budućnosti dovodi do identifikacije novih puteva, kao važan korak ka održivom razvoju. Ovaj proces se oslanja na naučne dokaze, objelodanjivanje trenutnih uvjerenja i pretpostavki koje su u osnovi naši izbori koji podstiču kreativno razmišljanje o širokom spektru mogućnosti. Uključivanje učenika/ca u kreiranje vizije za budućnost ističe načine na koje akcije koje se preduzimaju danas doprinose ili umanjuju preferiranu budućnost. Ovo nudi vlasništvo, kreativnost, pravac i energiju koja može da

motiviše ljude da prave više održive izbore u sadašnjosti. ESD treba da naglasi pristupe koji imaju mogućnost da dovedu do pozitivne budućnosti za ljude i prirodu, a ne onih koji upućuju na manje zlo.

POSTIZANJE PROMJENE: ljudi, pedagogije i obrazovni sistem

Postizanje promjene pokrivaju kompetencije koje funkcionišu na tri nivoa:

- a. transformisanje shvatanja šta podrazumijeva biti nastavnik/ca;
- b. transformisanje pedagogije, promjena pristupa procesu nastave/učenja;
- c. transformisanje obrazovnog sistema u potpunosti.

Transformisanje shvatanja šta podrazumijeva biti nastavnik/ca je neophodno zato što obrazovne sisteme čine ljudi koji rade u njima. Ključ su za promjenu ovih sistema je nastavnik/ca koji je u stanju da promijeni svoju praksu kao kritički promišljajući praktičar. Izgradnja pozitivnih odnosa između vaspitača/ce i djece je od suštinskog značaja. To će zahtijevati da se nastavnici/ce predstave ljudima koji griješe radije nego ljudima koji raspolažu svim odgovorima. Takođe zahtijeva sposobnost da saosjeća sa situacijama onih koje obrazuju.

Transformisanje pedagogije oslanja se na iskustva učenika/ca i stvara mogućnosti za učešće i za razvoj kreativnosti, inovativnosti i sposobnost da se zamisle alternativni načini življenja. To ohrabruje učenike/ce da razmisle o tome kako njihovi svakodnevni izbori utiču na održivi razvoj.

Transformisanje obrazovnog sistema je neophodno zato što naši sadašnji sistemi ne podržavaju održive modele razvoja. Iako se uloga formalnog obrazovanja jasno vrednuje u društvu, potrebna je promjena kako bi se osiguralo da sistem pruža obrazovanje koje omogućava učenicima/cama da razmotre održivost preko svojih životnih izbora. Takva promjena ne može da se postigne od strane nastavnika/ca, škola, vlada ili drugih koji rade samostalno. Nastavnici/ce su u dobroj poziciji da doprinesu transformaciji sistema u kojima rade, ali njima će biti potrebne kompetencije kao što su

razumijevanje potrebe za transformacijom, otvorenost za promjenu i niz zajedničkih vještina.

NASTAVNE METODE

Glavni cilj programa ESD je unapređivanje znanja djece i jačanje njihove posvećenosti ka održivom razvoju. Ovi ciljevi se mogu postići izvođenjem vaspitno-obrazovnog procesa u realnim životnim situacijama, što pomaže djeci da razumiju razne pritiske u određenim područjima, koji nastaju kao rezultat socijalnih i ekonomskih uticaja.

Kako bi kod učenika/ca razvili neophodne karakteristike i sami nastavnici/ce treba da posjeduju kompetencije koje uključuju sljedeće elemente: poznavanje tematike, konceptualno učenje, participacija, spremnost na saradnju, timski rad, empatija, motivacija i vještine organizacije.

U okviru ESD uloga nastavnika/ca je veoma posebna i važna za uspjeh bilo kog obrazovnog programa. U određenim oblastima, od nastavnika/ce se očekuje da ima sposobnost vodiča koji može da pomogne učenicima/cama da tumače „prirodnu sredinu“, da stimuliše razmišljanje o složenim konceptima kao što su funkcija ekosistema, zaštita biodiverziteta, održivo upravljanje resursima. Nastavnici/ce treba da koriste različite metode i tehnike rada kako bi „naučno znanje“ preveli u podsticajno, kako bi djeca individualno ili kao grupa otkrili elemente prirodne i izgrađene sredine, i razumjeli povezane koncepte na jednostavan i lako razumljiv način.

Nastavnik/ca treba da stvori uslove za učenje u kojem djeca otkrivaju i posmatraju tragove promjena, kao i da im pomogne kod interpretiranja.

Okruženje je izvor znanja; to je spoljna laboratorija u kojoj značajni pojmovi kao što su adaptacije, lanac ishrane, prenos energije, postrojenja i razvoj drugih organizama, kao i problemi erozije, eutrofikacije, prekomjerna ispaša itd. postaju dostupni putem direktnog iskustva. Zapravo, pristupi iskustvenog učenja nijesu u suprotnosti sa tradicionalnim obrazovnim pristupima. Kod ovog vida učenja dijete mora biti direktno uključeno u realnost koju izučava.

ESD uključuje mnoge interesantne i inovativne metodološke pristupe koji se zasnivaju na aktivnom učestvovanju i učenju iz iskustva. Učenje koje se zasniva na *iskustvu i inicijativi* se smatra nezamjenljivim u obrazovanju za održivi razvoj.

Najčešće metode koje se koristi u obrazovanju za održivi razvoj su terenska posjeta i istraživanje terena. *Učenje na otvorenom* prostoru se može smatrati strateškom metodom, jer razumijevanje i upoznavanje prostora nudi učenicima/cama brojne mogućnosti za usvajanje različitih vrsta znanja. Ono predstavlja mnogo vrijednije i fleksibilnije nastavno sredstvo nego bilo koja od metoda koju nastavnici/ce primjenjuju u učionici. U stvari, ono što je lako zapaziti jeste da učenje iz onoga što je u našem okruženju povezuje temu koja se izučava sa životom. Učenje, takođe, utiče na odrastanje i podstiče razvoj samopouzdanja, utiče na motivaciju, razvoj socijalnih vještina i vještina doživotnog učenja.

Rad u grupama ohrabruje djecu da komuniciraju, učestvuju i nauče da dijele i sarađuju – sve su veoma važni faktori svakog programa ESD. Kroz timski rad, učenici/ce generišu svoje ideje kroz dijalog, razmjenom mišljenja i reakcija sa drugima. Kroz ovaj proces obično mogu razviti izbore koji možda ne bi nastali da se učenje odvijalo kroz individualni rad. Aktivnosti učenja, ostvarivanje kontakta i na kraju preduzimanje akcije su međusobno povezani na prirodan način u timskom radu. Rad u grupi takođe razvija tehnike pregovaranja i odlučivanja i jača riješenost članova da donesu određenu odluku.

Grupni rad povezan s *individualnim radom* učenika/ca daje u nastavnom procesu najbolje rezultate. Osim toga, taj oblik nastave ima i veliko vaspitno značenje, navikava učenike/ce na promjenu radne klime, povećava njihovo samopouzdanje, razvija pojedinačnu odgovornost, pospješuje komunikaciju, navikava učenike/ce da pružaju pomoć jedni drugima, produbljuje odnose među učenicima/cama itd.

„*Brainstorming*“ je tehnika slobodnog asociiranja kojom se učenici/ce podstiču da asociiraju na zadati pojam bez kritike i cenzure. Primjenljiva je u fazi evokacije i kratko traje. To je tehnika čijom primjenom nastaje veliki broj ideja na osnovu kojih se organizuje kratka diskusija. Upotrebom ove tehnike

održava se interesovanje i aktivnost učenika/ca, aktivira se njihovo znanje i iskustvo i dolazi se do rješenja koja su potrebna za dalji rad.

Proces nastave/učenja koji se zasniva na izučavanju nekog *specifičnog elementa* (predmeta) je od posebnog značaja za obrazovanje o održivom razvoju. Vrijedost ovog učenja temelji se na direktnom iskustvu koje se stiče direktnim kontaktom i interakcijom između učenika/ca i predmeta odnosno elemenata nekog prostora. Ovakav pristup omogućava učeniku/ci da preko svojih čula ostvari direktnu vezu sa predmetom, što u krajnjem dovodi do povećanja interesovanja. Na ovaj način nastavnik/ca može privući pažnju svih učenika/ca, a posebno onih koji ne reaguju dobro na pisane tekstove. Metod se preporučuje naročito za mlađu populaciju učenika/ca.

Bilo da su poznati, nepoznati ili tajanstveni predmeti, oni stimulišu čula, stvaraju vizuelnu memoriju, proizvode kognitivne simbole i pomažu razumijevanje apstraktnih koncepata.

Na primjer, glinena posuda za vodu može generisati mnoge diskusije koje uključuju njeno porijeklo, vrijednost kao posude za domaćinstvo ili kao dio porodičnog nasljeđa, načina na koji je dospjela u porodicu (na primjer kao miraz ili nasljedstvo), socijalni položaj prethodnih vlasnika (ukoliko je ime vlasnika ili grnčara utisnuto na njoj).

Eksperiment je aktivnost koja se sprovodi pod kontrolisanim uslovima da bi se ispitala hipoteze, potvrdila teorija, da se otkrije nepoznati rezultat ili da se izazove promjena za jedan ili više sistema varijabli izazvanih unutrašnjim ili spoljnim faktorima.

Upotreba *analogija* u nastavnom procesu je od posebnog značaja. Bilo da to radi namjerno ili slučajno, nastavnik/ca koristi analogije svaki put kad koristi fraze poput "To je tačno kao...", "Hajde da razmislimo o tome kao..." itd. Efektivne analogije pomažu nastavnicima/cama da tokom procesa nastave/učenja učenici/ce lakše primijene postojeće znanje ili da ga transformišu i primijene na novi kontekst. U tom smislu one nijesu samo neophodne već su često i nezamjenljiv dio procesa nastave/učenja.

Svaka analogija je zasnovana na traženju sličnosti između dva naizgled nepovezana koncepta ili sistema. Ideje se prenose iz poznatog koncepta

(analogni) u drugi nepoznati (ciljani): što više konekcija napravimo (karakteristike), analogija će biti uspješnija. Analogije treba da budu strukturirane u skladu sa principima konstruktivizma i kroz stalni dijalog između učenika/ca i nastavnika/ca. Iako su verbalne analogije zadovoljavajuće, dodatno poređenje koje koristi figure i dijagrame je od pomoći za bolje razumijevanje.

Problemsko učenje (učenje zasnovano na problemu) je usmjereno na učenika/cu i odnosi se na učenje zasnovano na problemu. Veoma se često koristi u obrazovanju za održivi razvoj. Sa primjenom metode rješavanja konkretnih problema kroz nastavni proces početo je još 1970. godine kada se svijest o životnoj sredini približila izgradnji javne svijesti o ozbiljnim problemima životne sredine koji su vodili ka ekološkoj krizi (zagađenje, iscrpljivanje prirodnih resursa, dezertifikacija i slično).

Svaka promjena u životnoj sredini ne znači i problem životne sredine. Promjene u životnoj sredini mogu biti pozitivne, negativne ili neutralne i mogu nastati prirodnim razlozima ili uticajem ljudi. Ekološki problem je promjena koja ugrožava životnu sredinu, ili postoje dokazi koji ukazuju da je može ugroziti sada ili u bliskoj budućnosti, uključujući kvalitet i dobrobit životne sredine i čoveka. Kritično pitanje se odnosi na to da li je promjena pozitivna ili negativna "za koga", kao i "kada" (npr. danas, deset godina od sada, itd).

Upotrebom problemskog učenja stiču se vještine cjeloživotnog učenja kao što su sposobnost da se pronađu i upotrijebe adekvatni resursi za učenje. Štaviše, iskustvo prikupljeno kroz uključivanje u proces utiče pozitivno na razvijanje odgovornog ponašanja, donošenje odluka i mobilizaciju ljudi, što sve zajedno ima veliki obrazovno-vaspitni značaj.

U korišćenju problemskog učenja je važno da se učenje zasniva na ishodima učenja koji su dati u kurikulumu, a u korelaciji su sa problemom koji se ispituje.

Problemsko učenje je okarakterisano kao "umbrella method" (model kišobran) zato što uključuje različite tehnike i aktivnosti kao što su grupni rad, diskusija, aktivnosti na terenu, istraživanja, ankete i tako dalje.

PRIPREME ZA NASTAVU¹

POTREBE I ŽELJE

Ishodi učenja

Nakon realizovanih aktivnosti dijete je u mogućnost da:

- daje primjere osnovnih potreba (hrana, odjeća, stanovanje...);
- identifikuje svakodnevne navike za vođenje fizički aktivnog i zdravog života (tj. dnevna fizička aktivnost, zdrava ishrana, adekvatan san i odmor, efikasne stomatološke i higijenske prakse);
- objašnjava da ljudi širom svijeta imaju iste bazne potrebe (hrana, odjeća, stanovanje);
- prepoznaje da postoje različiti načini da se izađe u susret svojim osnovnim potrebama u različitim djelovima svijeta.

Obrazloženje

Realizacija predloženih aktivnosti će pomoći djeci da identifikuju koje su potrebe ljudi kada je u pitanju zdravo življenje. Predložene aktivnosti će takođe pomoći djeci da uoče razlike između potreba i želja.

Didaktički materijal

Čart papir, marker, bijeli karton za kartice, flomasteri, bojice, podmetači za držanje hrane, igračke, odjevni predmeti (za prikaz tabele i za sortiranje), papir, makaze, lijepak za kolaž, časopisi i flajeri za kolaž, lutka, odjeća za lutku, kuća za lutku, radni list 1, radni list 2.

¹ Prilikom kreiranja priprema za nastavu koristili smo i iskustva iz kanadskog obrazovnog sistema (Education for Sustainable Development Kindergarten to Grade 4, Minister of Education and Advanced Learning, Manitoba, Canada 2014: <http://www.edu.gov.mb.ca>)

AKTIVNOSTI

Aktivnost 1

Vaspitač/ica razgovara sa djecom o tome šta im je neophodno da bi živjeli zdravo i srećno. Vaspitač/ica prihvata sugestije od djece. Djeca dobiju zadatak da na malim kartonskim karticama crtaju svoje prijedloge. Vaspitač/ica lijepi sličice sa prijedlozima na flipčart. Nakon kraće diskusije tražite od njih da objasne šta sličice predstavljaju. Ukoliko djeca ne razumiju neku "potrebu" koja je predstavljena na sličicama, pomaže im da otkriju odgovor.

Aktivnost se nastavlja tako što vaspitač/vaspitačica podijeli čart papir na četiri dijela i upiše: hrana, stanovanje, odjeća i ljubav. Tražiti od djece pomoć prilikom svrstavanja kartica sa potrebama u jednu od ove četiri kategorije. Ako je neophodno, vaspitač/vaspitačica može formirati još neku kategoriju.

HRANA	STANOVANJE	ODJEĆA	LJUBAV	NOVA KATEGORIJA

Zatim vaspitač/vaspitačica razgovara sa djecom i traži da obrazlože svoju odluku. Vaspitač/vaspitačica zajedno sa djecom i uz njihovu saglasnost izdvaja stvari koje im nijesu potrebne. Ove kartice se premještaju u novu kategoriju „ŽELJA“ (zapisuje se šta su djeca razumjela a šta ne, kako bi bili u mogućnosti da se koncept prilagodi aktivnostima u skladu sa tim).

POTREBE	ŽELJE

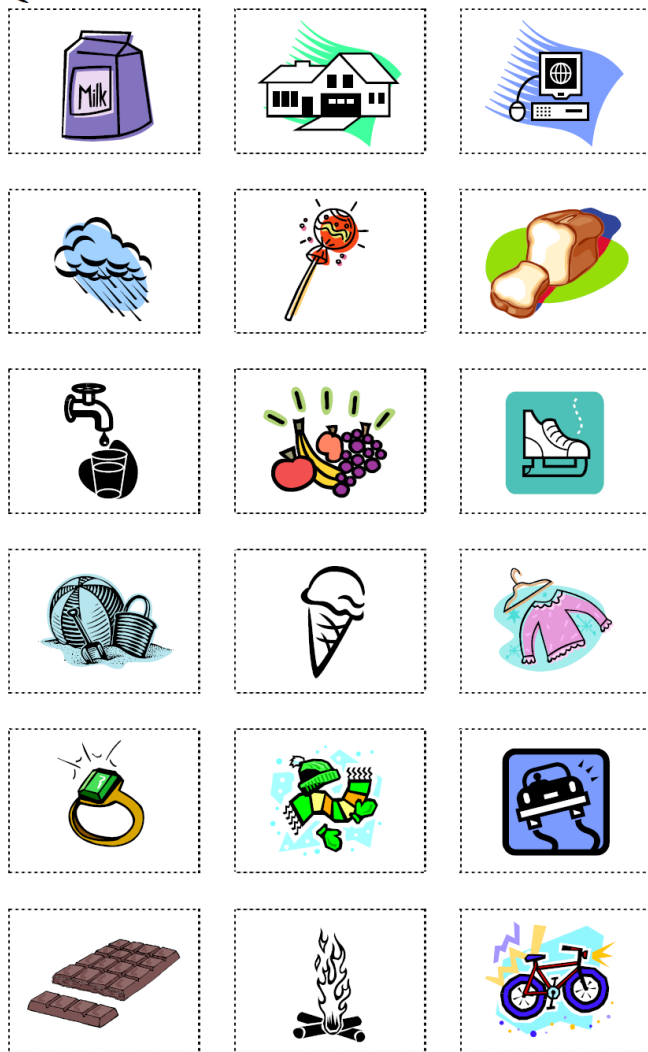
Aktivnost 2

U cilju boljeg razumijevanja "potrebe i želje" za potrebe izložbe tražite od djece da donesu i predstave svoju omiljenu namirnicu, igračku, ili odjevni predmet. Moguće je dopuniti izložbu crtežima, predmetima i slikama stvarnih

predmeta koji predstavljaju naše osnovne potrebe. Kao grupa, djeca razmjenjuju informacije o predmetima koje su donijela od kuće. Ovako utvrđuju značenje "potreba" i "želja". Usmjeravajte djecu da svaku stavku sortiraju u dvije kategorije. Tokom slobodnog vremena djeca mogu stavke rasporediti na svoj način.

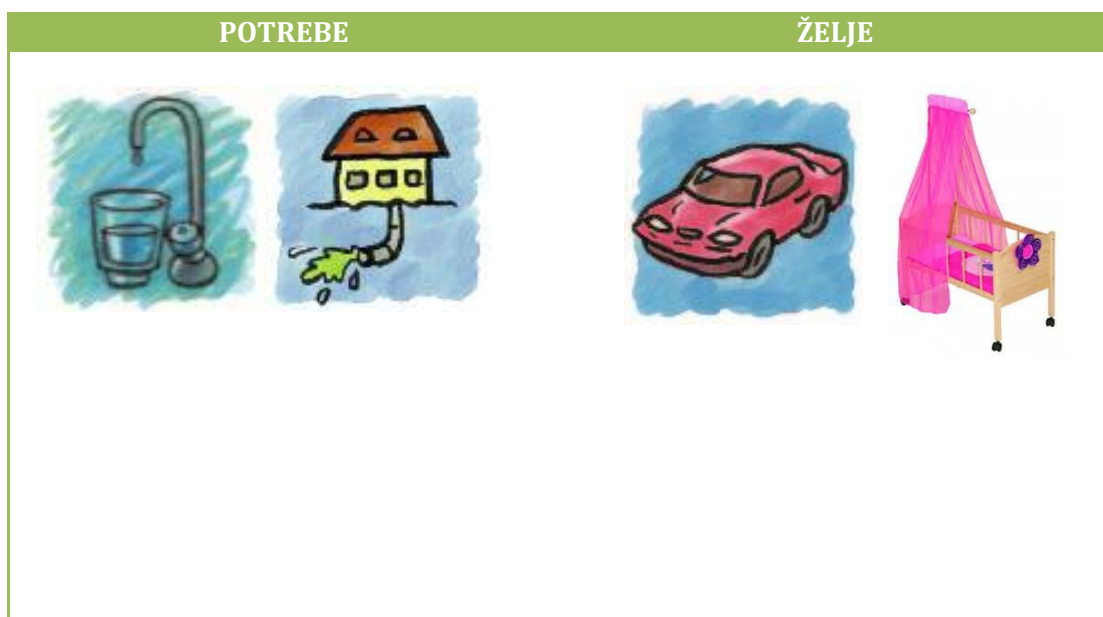
Aktivnost 3

Korišćenjem slika iz časopisa, djeca kreiraju kolaž „potreba“ na jednoj polovini strane i „želja“ na drugoj polovini strane. To mogu biti igračke, hrana, odjeća, vozila, itd. Razgovarajte sa djecom o razlozima za njihove izbore. Za ovu aktivnost možete koristiti radni list 1.

Aktivnost 4

Za sortiranje „potreba i želja“ djeca prave prodajnu izložbu sa stvarkama koje su im potrebne za život. Djeca mogu da naprave dom za lutke, da igraju igru davanja lutkama stvari koje su im potrebne za život. Mogu napraviti modele sortiranjem stavki u kategorije (npr. hrana, zgrade, odjeća, mašine, itd). Podstaknite djecu da sortiraju stavke u različite kategorije po sopstvenom izboru. Zatim djeca neka sortiraju stavke prema potrebama i željama. Za ovu aktivnost možete koristiti radni list 2.

Na kraju djecu pozovite da podijele svoje kategorije i razloge za sortiranje određene stavke kao što su uradili u prethodnoj aktivnosti. Koristite zapažanja o djeci koja izgledaju zbunjeno ili koja pružaju sofisticirane odgovore za unapređivanje narednih aktivnosti.

Aktivnost 5

Kako bi djeci objasnili da ljudi širom svijeta imaju iste osnovne potrebe i da postoje različiti načini da se zadovolje sopstvene potrebe u različitim djelovima svijeta, djeci možete pokazati slikovnice, kratki dokumentarni film ili im možete pročitati

priču o djeci iz drugih zemalja. Sa djecom razgovarajte o tome šta bi mogle biti potrebe djece iz drugih zemalja i neka prave poređenje sa svojim osnovnim potrebama (hrana, stanovanje, odjeća, ljubav).

Razgovarajte o tome kako naše potrebe mogu biti drugačije nego potrebe djece iz drugih zemalja, na primjer, kako se oblače, da li im je potrebna zimska odjeća, zašto ili zašto ne, kakvu hranu jedu, kako se razlikuju njihove kuće od naših, zašto se razlikuju. Vodite ih ka zaključku da faktori kao što su klima, prirodna sredina i kultura utiču na način zadovoljavanja potreba.

KO NAM POMAŽE U ZAJEDNICI

Ishodi učenja

Nakon realizovanih aktivnosti dijete je u mogućnosti da:

- identifikuje ljude koji su odgovorni za pomoć i brigu o njima u kući, vrtiću i lokalnoj zajednici;
- prepoznaje ljude koji su odgovorni za bezbjednost u zajednici (npr. roditelj/staratelj, član porodice, dadilja, nastavnik/ca, direktor/ica, doktor/ica, policajac/ka, vozač autobusa, spasilac...).

Obrazloženje

Ovakvo učenje iz iskustva je osmišljeno da pomogne djeci u identifikovanju ljudi koji im pomažu u i izvan njihove uže porodice. Djeca treba da istražuju unutar grupe i razgovoraju o članovima njihove zajednice koji su važni za njihovu njegu i sigurnost.

Didaktički materijal

Čart papir, markeri, papir, makaze, lijepak, časopisi i flajeri, radni list 3 i radni list 4.

AKTIVNOSTI

Aktivnost 1

Da biste pomogli prilikom identifikovanja ljudi koji pomažu zajednici, možete djeci pokazati sličice na datu temu koje ste prethodno pripremili. Pozovite ih da objasne značenje sličica. Razgovarajte o tome kako ih ljudi koji pomažu u zajednici štite na različite načine. Pročitajte priču o tome koje su karakteristične aktivnosti ljudi koji pomažu u zajednici. Tražite od djece da objasne neke od aktivnosti ljudi predstavljenih u priči i obrazlože zašto su oni važni. Razgovarajte o tome koji su ljudi važni u njihovim životima. Ko im pruža bezbjednost? Ko brine za njih? Koga

vide kad su bolesni ili imaju zubobolju? Ko se brine oko odnošenja smeća? Ko o njima brine u vrtiću? Ovdje možete koristiti radni list 3 – *Značajni ljudi u mom životu koji mi pružaju pomoć.*

KUĆA	VRTIĆ	ZAJEDNICA

Aktivnost 2

Tokom ove aktivnosti ponovo treba pokazati djeci sličice iz Aktivnosti 1. Diskutujte o tome kako mogu biti važni ljudi sa ovih sličica u njihovim životima i zašto su oni važni. Treba razgovarati sa djecom koje uloge ljudi na slikama mogu imati prilikom pružanja pomoći u lokalnoj zajednici. Sličice mogu biti predstavljene na različite načine i iskorišćene da se podstakne dječija mašta. Tražite od djece da nacrtaju sličice ljudi koji mogu biti važni u njihovim životima.

Aktivnost 3

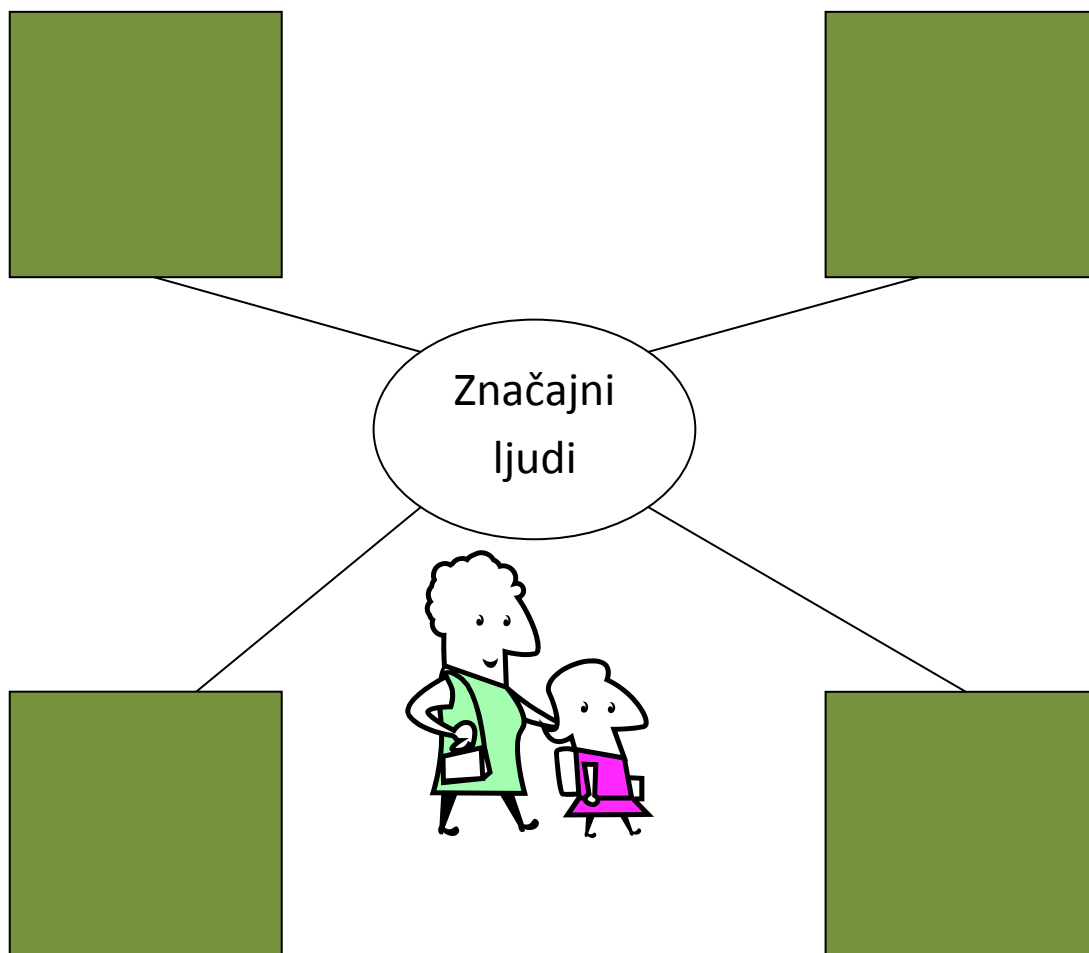
Tokom slobodnog vremena možete sa djecom odigrati igranje uloga *Značajni članovi zajednice* (policajci, vatrogasci, vaspitači, direktor, vrtić, staratelj...).

Posmatrajte njihove aktivnosti dok igraju uloge. Pozovite ih da objasne koje uloge su igrali i povedite razgovor o njihovim zanimanjima kad porastu. Pomognite im u njihovom razumijevanju gde je to potrebno. Djeca mogu igrati uloge pojedinih ljudi koji su značajni u lokalnoj zajednici ili im se može pročitati priča o nekom zanimanju (vatrogasci, policajci, doktori...).

Aktivnost 4: “Ko sam ja?”

Objasnite djeci da mogu da odaberu (izborom slike sa kartice ili slobodnim izborom) nekog ko pomaže zajednici i da onda igraju uloge. Djeca mogu da biraju zanimanje koje žele i prikazuju taj lik na najbolji način (djeca mogu da rade u parovima ili samostalno). Kada se vrijeme za igru završi, djeca opisuju karakter svoje uloge, dok ostala djeca iz grupe pokušavaju da otkriju o kojem zanimanju se radi.

Nakon što je lik prikazan i identifikovan, treba razgovarati sa djecom koliko taj lik može biti koristan za učenika/ce. Ovdje možete koristiti radni list 4 - *Značajni ljudi u mom životu*.

PRAVILA NAM POMAŽU

Ishodi učenja

Nakon realizovanih aktivnosti dijete je u mogućnosti da:

- daje primjere pravila i identifikuje njihovu svrhu (školska pravila, bezbjednosna pravila);
- poštuje pravila u učionici, dvorištu i vrtiću;
- poštuje svoje i tuđe vlasništvo.

Obrazloženje

Veoma je važno da na ovom uzrastu djeca usvoje osnovana pravila ponašanja, kao i da razumiju da i ona imaju prava koja drugi treba da uvažavaju.

Didaktički materijal

Igračke, autobus, odjeća i obuća za lutke, igračka biciklist, lutka.

AKTIVNOSTI

Aktivnost 1

Razgovarajte sa djecom o značenju koje riječ *pravila* ima za njih. Brainstorming tehnikom neka navedu pravila koja imaju u vrtiću. Razgovarajte o tome šta znači riječ sarađivati i o tome kako saradnja pomaže da pratimo brojna pravila. Pokažite djeci slikovnicu ili sličice koje ilustruju neka pravila. Razgovarajte o tome koja pravila mogu biti povezana sa svakom slikom.

Aktivnost 2

Neka grupa od dvoje do četvoro djece izabere jednu od sličica sa kartica. Neka objasne koje pravilo je prikazano na slici. Nakon ovog djeca mogu da naprave predstavu u odnosu na pravila koja su prikazana na slici kartice (pravila ponašanja u saobraćaju, pravila bezbjednosti na igralištu, pravila odlaganja

smeća, oblačenje u skladu sa vremenskim prilikama, bezbjednost biciklista) ili mogu odabrati neku sliku sa kartica koje su sami napravili.

Slušajte dječije odgovore i predstavu. Postavljajte pitanja koja su relevantna za njihovo mišljenje.

Aktivnost 3

Tokom ove aktivnosti možete napraviti posuđivanja dječijih igračkama. Razgovarajte o tome šta znači posuditi, pokloniti, vratiti... Postavite par provokativnih pitanja dječijem odnosu prema igračkama koje su posudili od svojih drugova/drugarica. Možete organizovati i kraću predstavu na temu posuđivanja ličnih stvari.

ŠTA JE ZA RUČAK ?

Ishodi učenja

Nakon realizovanih aktivnosti dijete je u mogućnosti da:

- prepozna da preživljavanje ljudi zavisi od životne sredine;
- prepozna da biljke, životinje i ljudi, kao živa bića, imaju posebne potrebe (biljkama je potrebna voda i sunčeva svjetlost);
- opisuje zašto je potrebno da se brine za kućne ljubimce, domaće životinje, ili kućne biljke;
- poredi načine na koje ljudi i životinje zadovoljavaju svoje potrebe;
- opisuje kako ljudi i drugi živi organizmi zavise od svog okruženja prilikom zadovoljavanja svoje potrebe.

Obrazloženje

Danas, mnogi ljudi kupuju skoro kompletnu hranu iz prodavnice. Hrana je unaprijed upakovana, skuvana, isjeckana. Djeca često nijesu svjesna da hrana koju jedu i odjeća koju nose imaju veze sa prirodnim okruženjem. Ovakav način učenja pomaže djeci da razmisle o tome šta je u njihovoj hrani i da shvate koliko je važno prirodno okruženje za njihov opstanak.

Didaktički materijal

Bijeli papir za svako dijete, olovke, markeri, papir, makaze, lijepak, časopisi i flajeri, sličice, sendviči iz dječije kuhinje.

AKTIVNOSTI

Aktivnost 1

Pitajte djecu šta riječ *zavisi* može da znači. Ako nema odgovora, pitajte šta znači *zavisi od nečeg ili nekog*. Dajte neki primjer djeci (npr. oni zavise od njihovog staratelja koji im obezbjeđuje hranu, zavise od sata na zidu...). Sada

ponovo tražite od djece da pokušaju da objasne riječ *zavisí*. Nakon ove aktivnosti djeca izvlače naizmjenično po jednu karticu iz špila karata na kojima su predstavljene razne međusobne veze i zavisnosti. Djeca zatim opisuju kako slika na kartici pokazuje koliko smo zavisni od okruženja prilikom zadovoljavanja naših potreba.

Aktivnost 2

Pitanje "Šta je za ručak?" pomaže djeci da razumiju izvor hrane koju jedu. Povedite razgovor sa djecom o tome da li su se ikada zapitali odakle dolazi hrana koju jedu. Donesite sendvič od piletine i recite djeci da pogledaju šta je u sendviču. Zamolite djecu da razmisle o sljedećem pitanju: "Odakle dolazi meso za ove sendviče" (odgovor: pile, kokoška...). Nacrtajte sendvič na sredini table i pile ispod crteža sendviča. Neka djeca odgovore na pitanje šta je još u sendviču: "Ima li još nešto u sendviču?" (Odgovor: hljeb). Nacrtajte hljeb pored pileta. Neka djeca razmisle i odgovore na pitanje: "Odakle dolazi hljeb?" (Odgovor: Pšenica/žitarice ili će neko od djece reći pekara). Nacrtajte zrna pšenice ili hrpu brašna ispod hljeba. Pitajte djecu: "Šta je još u sendviču?" (Odgovor: zelena salata), nacrtajte salatu pored hljeba i list salate ispod. Pitajte ih: "Šta je još u tom sendviču?" (Odgovor: majonez – recite im da je majonez napravljen od jaja i biljnog ulja), nacrtajte grudvice majoneza na hljebu, zelenu salatu, zatim i piletinu, sa slikom jajeta i povrća ispod hljeba.

Sada djeca na bijelom papiru na isti način mapiraju sastojke svojih ručkova. Djeca treba pažljivo da pogledaju svaku stavku u svom ručku ili užini. Tražite od njih da razmišljaju o tome odakle dolaze pojedini sastojci za svaku stavku, od čega je napravljena. Dajte svakom djetetu komad papira da nacrtaju malu sliku. Pored toga, da nacrtaju (i etiketu) slike jedne ili dvije stavke u obroku. Za stavke koje uključuju više od jednog sastojka (npr. sandvič), treba da izvuku sastojke ispod slike sendviča (kao što ste uradili za sendvič sa piletinom).

Razgovarajte o nekim drugim sastojcima u njihovim ručkovima. Šta je sir? Odakle dolazi zamrznuti grašak? Od čega su napravljeni rezanci (jaja, brašno/pirinač)?

Spustite na radni list svaki sastojak odabranih artikala i slike „izvora“ koje su djeca crtala ispred njih (na primjer, sir = mlijeko = krava; rezanci = jaja = pile; brašno/pirinač = žitarice).

Dalje, za sve stavke koje se završavaju sa životinjom, pitajte djecu „šta mislite čime se hrane ove životinje“ (možete da se vratite na piletinu i sendvič sa piletinom kao primjer). Neka djeca sada crtaju hranu koju životinje jedu (obično zrna/biljke) ispod slike životinje. Naglašavajte da svi sastojci iz njihovog ručka završavaju sa biljkama na dnu reda.

Pitajte ih šta biljkama treba da bi živjele (voda, vazduh, sunce i zemljište). Na dnu stranice, neka nacrtaju sunce, vazduh, zemljište i vodu. Kao zaključak, neka razgovaraju o tome kako sve naše potrebe dolaze od naše zavisnosti od životne sredine. Nakon crtanja, neka djeca uporede komponente svog ručka sa komponentama iz kojih se sastoji ručak njihovih drugara.

VODA

U zaključnom dokumentu Konvencije Ujedinjenih Nacija o održivom razvoju Rio+20 *Budućnost kakvu želim*² jedna od prioritarnih oblasti je pitanje snabdijevanja vodom i sanitarni uslovi. Voda predstavlja jednu od ključnih tematskih oblasti i međusektorskih pitanja, šefovi država i vlada i visoki predstavnici su prepoznali da su vodni resursi u srži održivog razvoja jer su blisko povezani sa velikim brojem ključnih globalnih izazova. Značaj integrisanja vodnih resursa u održivi razvoj ima kritičnu važnost za snabdijevanje vodom i obezbjeđivanje sanitarnih uslova u budućnosti.

Pitanja koja se odnose na značaj vode za život ljudi su jednim dijelom zastupljena u *Primarnom programu*, dok ih program *Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)* dopunjava sa značajnim brojem ishoda učenja koji se odnose na održivost vodnih resursa za buduće generacija. Kako se pitanja o vodi mogu potpuno integrisati u primarni program, kroz sva područja aktivnosti, prikazano je na primjeru pripreme za nastavu koja predstavlja prevedeni i prilagođeni materijal urađen 2012. godine u obrazovnom sistemu Australije.³

OPIS TEME

Tema se obrađuje s namjerom da podigne svijest kod djece u ranom uzrastu o tome da je voda resurs neophodan za zdrav život i potreba za održivu budućnost. Djeca se upoznaju sa esencijalnim značajem vode kao resursa, količinom vode koja je neophodna za život ljudi i njenom ograničenošću. Djeca takođe unapređuju svoje znanje o pojavljivanju vode u prirodi u više oblika, kao i o tome da kontinuirane promjene prirodne sredine i izgradnja urbanih sredina utiču na vodu i vodni ciklus.

Održivo upravljanje vodom u praksi se odnosi na sljedeća pitanja: odakle voda dolazi, kako se koristi i gdje odlazi. Djeca će se upoznati sa ključnim

² <http://www.un.org/en/sustainablefuture/index.shtml>

³ <http://www.sustainableschools.act.gov.au>

komponentama prirodnog ciklusa vode. Ključna pitanja koja djeca istražuju mogu biti:

- zašto je voda značajna,
- kako koristimo vodu,
- gdje možemo naći vodu u životnoj sredini.

Najprikladniji uzrast djece za izučavanje ove teme je od 4 do 6 godina. Sadržaje je moguće realizovati u sklopu dnevnih aktivnosti tokom deset nedjelja.

PRIPREMA ZA NASTAVU: VODA ZA ODRŽIVU BUDUĆNOST

Ustanova:

Vaspitna grupa:

Trajanje: Predloženo 2-3 sata nedeljno tokom 10 nedjelja

Vaspitač/ica:

Opis teme

Ova tema se obrađuje s namjerom da podigne svijest kod djece u ranom uzrastu o tome da je voda:

- dragocjen resurs,
- neophodna za zdrav život,
- potrebna za održivu budućnost.

Djeca će se upoznati sa ključnim komponentama ciklusa kruženja vode u prirodi.

Ključna pitanja koja će djeca istraživati su:

- značaj vode,
- upotreba vode,
- rasprostranjenost vode u životnoj sredini.

Sadržaj nastave/učenja

1. Voda je ograničen, osnovni, dragocjen i osjetljiv resurs.
2. Voda se u prirodi pojavljuje u više oblika.
3. Prirodna sredina se konstantno mijenja i to utiče na vodu.
4. Izgradnja urbanih sredina utiče na vodeni ciklus.
5. Održivo upravljanje vodom u praksi se odnosi na sljedeća pitanja:
 - odakle voda dolazi,
 - kako koristimo vodu,
 - gdje voda odlazi.

VRIJEDNOSTI I STAVOVI

Tokom izučavanja ove teme djeca razvijaju sljedeće vrijednosti i stavove:

- cijene suštinsku vrijednost prirodnog okruženja i potrebu da se sačuva životna sredina i prirodna bogatstva za buduće generacije,
- razvijaju odnos poštovanja i brige za život u svoj njegovoj raznolikosti,
- cijene svoju potrošačku i građansku odgovornost da očuvaju i upravljaju prirodnim resursima na način koji je pravedan za sadašnje i buduće generacije,
- razvijaju osjećaj optimizma za budućnost kroz učešće u pozitivnim aktivnostima koje su usmjerene na lokalna, nacionalna i globalna dešavanja u odnosu na održivost životne sredine.

Ustanove mogu da uključe i druga pitanja koja se odnose na ovu temu. Na primjer:

- ispravnost vode,
- površinska i podzemna voda,
- agregatna stanja: tečno, čvrsto i gasovito,
- voda u našem organizmu,
- zanimanja koja su povezana sa vodom.

OSNOVNA POSTIGNUĆA UČENJA KOJA SE POSTIŽU TOKOM IZUČAVANJA TEME VODA SU:

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja.
2. Dijete razmatra odluke.
3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja.
4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost.
5. Dijete stiče znanja o svojoj zemlji i stanovništvu.
6. Dijete razumije aktuelna pitanja i dešavanja u svijetu.

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja

U ranom periodu razvoja dijete ima mogućnost da:

- istražuje pitanja kao koristan proces za stvaranje znanja i razumijevanje svijeta oko sebe,
- pravi opservaciju o tome šta se dešava oko njega korišćenjem svih svojih čula,
- postavlja pitanja i identifikuje moguće izvore informacija za traženje odgovora,
- razmjenjuje i diskutuje opservacije, nalaze, ideje i razumijevanja.

2. Dijete razmatra odluke

U ranom periodu razvoja dijete ima mogućnost da:

- zapazi da li su njegove odluke imale uticaj na nekog drugog,
- postaje svjesno da ima mogućnost izbora,
- odlaže odluke dok o njima ne promisli,
- postavi mali broj ciljeva.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja

U ranom periodu razvoja dijete ima mogućnost da razumije i uči o:

- nekim od načina na koje živa bića zavise od životne sredine (osnovne potrebe za preživljavanje),
- nekim od načina na koji živa bića zavise od zemljišta, vode, vazduha.

U ranom periodu razvoja djeteta ima mogućnost da:

- postavlja pitanja o istraživanjima, vezama i idejama,
- posmatra, identifikuje i opisuje svojstva i načine na koje se stvari mijenjaju,
- razgovara o svojim istraživanjima i posmatranjima.

4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost

U ranom periodu razvoja djeteta ima mogućnost da razumije i uči o:

- elementima prirodne sredine koji su ljudima, životinjama i biljkama neophodni za preživljavanje,
- načinima saradnje među ljudima koji rezultuju brigom za mjesta u zajednici.

U ranom periodu razvoja djeteta se pruža prilika da uči da:

- posmatra i razgovara o prirodnim promjenama koje su vidljive u životnoj sredini (promjena godišnjih doba) i izazvane ljudskim aktivnostima (promjene izazavane izgradnjom),
- uočava zašto je važno da se očuvaju resursi, zaštiti životna sredina i učestvuje u pozitivnim akcijama u odnosu na životnu sredinu.

5. Dijete stiče znanja o svojoj zemlji i stanovništvu

U ranom periodu razvoja djeteta se pruža mogućnost da razumije i uči o:

- nekim mjestima i znamenitostima u lokalnoj zajednici.

6. Dijete razumije aktuelna pitanja i dešavanja u svijetu

U ranom periodu razvoja djeteta se pruža prilika da nauči da:

- locira mjesta značajnih svjetskih događaja i pitanja na globusu.

UVOĐENJE

Ishodi učenja – Šta dijete, zna, razumije i može na kraju ove faze?

Dijete:

- zna da voda za različite namjene može biti nađena na različitim mjestima,
- može da napravi zaključak iz opservacije za planiranje naučnog istraživanja,
- koristi opservaciju za različite načine učenja,
- zna da je voda ograničen, osnovni, dragocjen i ranjiv resurs.

Osnovni sadržaj – Šta podržava proces nastave/učenja?

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja:

- proces istraživanja je koristan za kreiranje znanja i razumijevanje svijeta oko sebe.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja:

- razmatranje nekih od načina na koji živa bića zavise od zemljišta, vode, vazduha,
- obrazlaganje načina na koji živa bića zavise od okruženja i njihovih međusobnih uticaja (osnovne potrebe za preživljavanjem).

5. Dijete stiče znanja o svojoj zemlji i stanovništvu:

- obilazak nekih mjesta i znamenitosti u lokalnoj zajednici.

Praćenje – Šta je dokaz da je dijete naučilo?

Dijete:

- identifikuje različita agregatna stanja vode,
- opisuje karakteristike vode,
- priča o rasprostranjenosti vode,
- daje jednostavna objašnjenja o razlozima zašto je voda ograničen resurs,
- daje jednostavno objašnjenje zašto je voda jedan od esencijalnih resursa za život,

- daje jednostavna objašnjenja ili demonstraciju vode kao osjetljivog resursa,
- crta mapu lokalnog područja uz pokazivanje gdje može da nađe vodu.

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Svu djecu uključiti u diskusiju i brainstorming.

Učenje kroz proces istraživanja o vodi.

Izrada spiska pitanja o vodi.

Predstavljanje komponenti vode dijagramima.

Čitanje i odabir interesantnih članaka.

Aktivnosti – Koje aktivnosti podržavaju proces nastave/učenja?

Korišćenje otvorenih pitanja za fokusiranje djece.

Korišćenje web sajtova na kojima se nalaze informacije o vodi.

Pravljenje naljepnice o vodi (sakrijte oznake oko određenog područja) kako bi se omogućilo djeci da lociraju i identifikuju mjesta i upotrebu vode.

Pravljenje crteža ili fotografisanje faza istraživanja vode.

Ispitivanje agregatnih stanja vode (čvrsta, tečna i gasovita) kroz postavljanje sljedećih pitanja: Da li originalna zapremina ostaje stalna? Kako se voda pretvara iz jednog oblika u drugi?

SAZNANJE

Ishodi učenja – Koje razumijevanje će dijete imati na kraju saznanje faze?

Dijete će razumjeti da postoji prirodni proces kruženja vode i biće u mogućnosti da daje primjere za objašnjenje ovog ciklusa.

Osnovni sadržaji – Šta podržava proces nastave/učenja?

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja:

- istraživanje i ispitivanje kao koristan proces konstruisanja znanja i razumijevanja svijeta oko sebe,
- postavljanje odgovarajućih pitanja i identifikacija mogućih izvora informacija za traženje odgovora.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja:

- neki od načina na koje živa bića zavise od Zemlje (zemljište, voda, vazduh) i efekti izazvani njenim promjenama.

Praćenje – Koji dokazi postoje da je ovo naučeno?

Dijete:

- crta proces kruženja vode u prirodi,
- daje jednostavna objašnjenja o kruženju vode,
- koristi naučnu terminologiju prilikom objašnjavanja vodenog ciklusa u normalnim uslovima (kondenzacija, isparavanje, padavine).

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Istraživanje i zaključivanje.

Pripremanje jednostavne opservacije o prirodnom vodenom ciklusu.

Lociranje, sortiranje i organizovanje relevantnih informacija.

Sumiranje relevantnih informacija.

Aktivnost – Koje aktivnosti podržavaju proces nastave/učenja?

Kreiranje, izrada i procjena terarijuma koji prikazuje ciklus kruženja vode u prirodi.

Demonstriranje procesa prikupljanja vode poslije kiše pravljenjem brda od pijeska i korišćenje ove vode za zalivanje.

Djeca mogu posmatrati vodu koja se pretvara u rječice koje se zatim pridružuju jedna drugoj i grade rijeku, a zatim se rijeka uliva u jezero.

Čitanje informacija o vodi, a zatim ponavljanje glavnih stvari.

Gledanje video materijala "Magični školski autobus zakačen za talas".

Pretraživanje web sajtova koji govore o ciklusu kruženja vode u prirodi.

RAZVRSTAVANJE

Ishodi učenja – Šta dijete razumije na kraju faze razvrstavanja?

Dijete razumije:

- značaj vode za održavanje života,
- upotrebu vode u različite namjene,
- naučne koncepte koji vode ka efikasnijoj upotrebi vode,
- promjene vodenog sistema bilo da je izazvan prirodnim putem ili ljudskim aktivnostima.

Osnovni sadržaj – Šta podržava proces nastave/učenja?

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja:

- pravljenje opservacija o tome šta se dešava oko njega/nje korišćenjem svih svojih čula,
- razmjena i komuniciranje opservacija, pronalaženje ideja i razumijevanje;
- postavljanje pitanja i identifikovanje mogućih izvora informacija za traženje odgovora.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja:

- postavljanje pitanja i istraživanje fenomena, odnosa i ideja,
- opservacija, identifikovanje i opisivanje budućih svojstava i načina na koje se stvari mijenjaju,
- pričanje o njihovom istraživanju i opservacijama.

4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost:

- elementi koji su prisutni u životnoj sredini potrebni za opstanak ljudi, životinja i biljaka.

Praćenje – Koji dokazi postoje da je ovo naučeno?

Dijete:

- koristi sliku da identifikuje koliko je voda značajna za održavanje života,
- klasifikuje ključne riječi i/ili slike,

- na osnovu svojih zapažanja demonstrira upotrebu i potrošnju vode,
- igranjem uloga pokazuje kako se voda odgovorno koristi.

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Zajednički rad i prezentovanje ideja drugima.

Objašnjavanje, izvještavanje i organizovanje podataka.

Predstavljanje ideja na različite načine.

Identifikovanje i pravljenje izbora.

Aktivnosti – Koje aktivnost podržavaju proces nastave/učenja?

U kooperativnim grupama za učenje istražuju riječi i slike o dešavanjima sa vodom.

Posjećuju vodovod i lokalne izvore voda.

Rade eksperimente da identifikuju različite vrste vode.

Ponavljaju koncept o nalazištima vode.

Lista svih načina upotrebe vode u učionici:

- organizovanje i klasifikovanje ove liste na osnovu različitih načina upotrebe,
- izrada grafikona i tabela koje predstavljaju upotrebu vode u vrtiću/školi, tokom odabranog vremenskog perioda.

Djeca koriste znanja koja su stekla o vodi prilikom objašnjavanja za koje namjene je koriste.

Igranje uloga „odgovorno korišćenje vode (npr. pranje četkica za slikanje: kako ih peremo? Ispod česme gdje voda neprestano teče ili u kantici?)

PRODUBLJIVANJE

Ishodi učenja – Koja znanja će dijete imati na kraju faze produbljivanja?

Dijete:

- vodi računa o vodi,
- razumije uticaj promjene životne sredine na vodu,
- koristi informacije za identifikovanje ključnih pitanja i razmatra odluke i izbore koji se odnose na vodu.

Osnovni sadržaj – Aktivnosti koje podržavaju proces nastave/učenja.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja:

- provjeravaju da li su njihove odluke imale uticaja na nekog drugog.

4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost:

- opserviraju i diskutuju promjene koje su evidentne u lokalnoj životnoj sredini izazvane prirodnim putem (npr. sezonske promjene) i izazvane ljudskim aktivnostima (npr. promjene do kojih dolazi u izgrađenim sredinama),
- razmatraju zašto je neophodno očuvanje resursa, zaštita životne sredine i pozitivne akcije za životnu sredinu.

Praćenje – Šta je dokaz da je dijete naučilo?

Dijete:

- navodi primjere aktivnosti koje dovode do čuvanja vode u njegovom/njenom naselju,
- ilustruje putanju otpada koji sa igrališta odvodi atmosferska voda u lokalnu vodu sliva.

Intervjui vaspitača/ice sa djetetom. Vaspitač/ica bilježi razumijevanje, vrednovanje i stavove djeteta.

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Diskusija.

Izvođenje i klasifikovanje informacija.

Razmišljanje i donošenje odluka.

Izvještavanje.

Čitanje i pisanje.

Vizuelne ideje.

Kreiranje liste.

Aktivnost – Koje aktivnosti podržavaju proces nastave/učenja?

Vraćanje na demonstraciju mjesta koje su prethodno posjetili.

Upotreba blokova koji predstavljaju urbani razvoj.

Diskusija kako ovaj razvoj utiče na ciklus kruženja vode.

Igranje uloga „dio smeća koji je završio u odvod atmosferskih voda“.

Koriste mape koje naglašavaju kako smeće putuje preko lokalnog vodenog sistema i kakav uticaj ono ima na lokalna izvorišta.

Prikupljaju ideje na osnovu kojih mogu da brinu o lokalnim vodenim slivovima.

POVEZIVANJE

Ishodi učenja – Koje razumijevanje će dijete imati na kraju faze povezivanja?

Dijete:

- razumije načine za očuvanje vode,
- prepoznaje svoje potrebe za zdravom vodom,
- prepoznaje potrebe komunalnih službi da sačuvaju vodu.

Osnovni sadržaji – Šta podržava proces nastave/učenja?

2. Dijete razmatra odluke:

- podizanje svijesti kod djece o mogućnosti izbora,
- odlaganje odluke prije nego što se o njoj promisli.

4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost:

- podizanje svijesti kod djece o značaju očuvanja resursa, zaštiti životne sredine i učešću u pozitivnim akcijama koje se odnose na životnu sredinu.

6. Dijete razumije aktuelna pitanja i dešavanja u svijetu

- lociranje mjesta na globusu gdje se značajni događaji i pitanja dešavaju.

Praćenje – Šta je dokaz da je dijete ovo naučilo?

Dijete:

- prezentuje načine za očuvanje vode,
- pravi skicu naseljenog mjesta na kojoj je obrazloženo kakve efekte ima čista a kakve zagađena voda na zajednicu i životnu sredinu,
- pokazuje načine na koje vrtić/škola i lokalna zajednica mogu raditi zajedno kako bi očuvali vodu.

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Brainstorming konceptualne mape.

Vizualna pomagala – poster.

Ponavljanje gradiva. Pogled na upotrebu i čuvanje vode.

Aktivnosti – Koje aktivnosti podržavaju proces nastave/učenja?

Diskutovanje o predloženim načinima za održivu upotrebu vode.

Kreiranje i izrada postera koji pokazuju načine na koje mogu očuvati vodu.

Izjave, rečenice i slogani koji odražavaju značaj zdrave vode i njenog očuvanja.

Brainstorming metoda; djeca predlažu načine za očuvanje vode i promovisanje održivosti u školskoj zajednici.

POKRETANJE AKCIJE

Ishodi učenja – Koja razumijevanja će djeca imati na kraju faze pokretanje akcije?

Dijete:

- razumije značaj učestvovanja u pozitivnim akcijama za promovisanje očuvanja vode,
- razumije dokaze koji mu/joj pomažu da razmatra odluke,
- poznaje činjenice koje će pomoći da se sačuva održiva životna sredina.

Osnovni sadržaj – Šta podržava proces nastave/učenja?

4. Dijete djeluje za ekološki održivu budućnost:

- zašto je značajno čuvanje prirodnih resursa, zaštita životne sredine i uključivanje u pozitivne akcije za životnu sredinu,
- kako ljudi sarađuju da bi brinuli za mjesta u zajednici.

6. Dijete razumije aktuelna pitanja i dešavanja u svijetu:

- identifikovanje i uključivanje aktivnosti koje su povezane sa trenutnim dešavanjima.

Praćenje – Šta je dokaz da je dijete naučilo?

Dijete:

- ilustruje upotrebu i potrošnju vode,
- navodi primjere promjene u načinima na koje upotrebljava vodu,
- predlaže mjere za promovisanje pravilnog korišćenja vode.

Strategija – Koja je/su najefektivnija strategija/strategije za učenje?

Diskusija i razmatranje opcija.

Konceptualne mape.

Informisanje drugih.

Male kampanje u vrtiću/učionici.

Nabrajanje.

Aktivnosti – Koje aktivnosti podržavaju proces nastave/učenja?

Postavite postere i slogane koje su napravila djeca u zajedničkim prostorijama vrtića ili u učionici.

Djeca razmjenjuju znanja i iskustva u grupi.

Uradite školske novine, ponudite nagradu za predloge za štednju vode.

Djeca će koristiti svoje kreativne ideje u malim kampanjama promovisanjem održivih praksi upotrebe vode u vrtiću/školi.

RAZMJENA, DISKUSIJA I REFLEKSIJA

Ishodi učenja – Koja razumijevanja će dijete imati na kraju faze “razmjena, diskusija i refleksija”?

Refleksija konsoliduje ono što dijete zna.

Osnovni sadržaj – Šta podržava proces nastave/učenja?

1. Dijete razumije i primjenjuje proces istraživanja:

- dijeli i komunicira zapažanja, nalaze, ideje i razumijevanja.

2. Dijete razmatra odluke:

- postaviti male ciljeve.

3. Dijete razumije i primjenjuje naučna znanja:

- neki od načina na koje živa bića zavise od Zemlje (zemljište, voda, vazduh) i pogođeni su njenim promjenama.

Praćenje – Koji dokazi postoje da je ovo naučeno?

Dijete diskutuje o sljedećim pitanjima:

- Koje su osnovne karakteristike vode?
- Šta je ciklus vode u prirodi?
- Zašto je zdrava voda značajna?
- Kako koristimo vodu?
- Šta je nešto posebno što je naučeno o vodi?

Strategija – Koja je/su najefektivnije strategija/strategije za učenje?

Diskusija.

Snimanje i projektovanje.

Obrazlaganje sopstvenih stavova.

Odgovaranje na rad drugih.

Postavljanje malih ciljeva.

Aktivnosti – Koje aktivnost podržavaju proces nastave/učenja?

Djeca se dijele u krug: diskutuju i razmišljaju o učenju.

Djeca odgovaraju na fokusirana pitanja upotrebom slika, diskusijom i zapisivanjem odgovora.

Djeca odgovaraju koliko razumiju vodu iz ličnog iskustva.

Korišćenjem bilo kojeg oblika medija djeca stvaraju sliku prikazujući sebe i druge kako uživaju u vodi.

U cilju smanjenja upotrebe vode djeca postavljaju male ciljeve za vrtić i za upotrebu vode kod kuće.

LITERATURA

1. Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvitak, Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, Zagreb, 2011.
2. Akcioni plan „Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009. Godine“, Republika Crna Gora, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, 2007.
3. Arto O. Salonen & Sylvia Tast, Finnish Early Childhood Educators and Sustainable Development, Journal of Sustainable Development; Vol. 6, No. 2; 2013
4. Curriculum for excellence www.curriculumforexcellencescotland.gov.uk
5. Education for Sustainable Development (ESD) in the UK – Current status, best practice and opportunities for the future UK National Commission for UNESCO Secretariat, March 2013
6. *Education for Sustainable Development Kindergarten to Grade 4 Poster Activities*, Minister of Education and Advanced Learning, Manitoba, Canada 2014
7. Learning for the future, Competences in Education for Sustainable Development, United Nations Commission for Europe Strategy for Education for Sustainable Development, July 2012
8. *Mogućnosti implementiranja sadržaja održivog razvoja u obrazovni sistem Crne Gore*, Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (REC), Kancelarija u Crnoj Gori, Podgorica 2013.
9. Nacionalna strategija održivog razvoja, Republika Crna Gora, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2006.

10. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb 2010.
11. Odgoj djece predškolske dobi za održivi razvoj i racionalno korištenje energije, Priručnik, Grad Zagreb, Gradski ured za energetiku, zaštitu okoliša i održivi razvoj, Zagreb, 2012.
12. Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 – 6 godina), Zavod za školstvo, Podgorica 2011.
13. Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Ljubljana 2007.
14. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine ("Sl. glasnik RS", br. 107/2012)
15. Strategija razvoja Slovenije, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 2005.
16. Sustainable development begins with education, *How education can contribute to the proposed post-2015 goals*, UNESCO/Karel Prinsloo/ARETE
17. UNECE Strategy for Education for Sustainable Development, Economic Commission for Europe, ac.13/2005/3/rev.1, 23 march 2005
18. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, „Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/07

CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

***OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U OKVIRU PODRUČJA AKTIVNOSTI U
PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU***

(OD 3 DO 6 GODINA)

Podgorica

2015.

Program Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina) urađen je u saradnji Zavoda za školstvo i Regionalnog centra za životnu sredinu – kancelarija u Crnoj Gori

Program Obrazovanje za održivi razvoj u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina) uradila je Komisija u sljedećem sastavu:

Pero Vuksanović, predsjednik

Nevena Čabrilo, članica

Dr Tatjana Novović, članica

SADRŽAJ

UVOD	66
POLAZIŠTA OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ.....	67
ODREĐENJE PROGRAMA	68
OPŠTI CILJEVI PROGRAMA.....	69
OPERATIVNI CILJEVI PROGRAMA	71
ISHODI UČENJA	73
DIDAKTIČKA UPUTSTVA	77
LITERATURA.....	79

UVOD

Rano djetinjstvo je faza u kojoj adekvatna vaspitno-obrazovna stimulacija može najbolje uticati na razvoj i učenje djece. Iz tog razloga Crna Gora ulaže velike napore kako bi stvorila uslove da sva djeca imaju pristup i koristi od visokokvalitetnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje predstavlja osnovu za izgradnju društvenih vrijednosti. Značaj cjeloživotnog učenja za razvoj održivih društava je široko priznat, naročito tokom prve i najuticajnije faze života i razvoja djeteta. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da djeca u ranom razvoju imaju najveći kapacitet za učenje. Takođe u ranom djetinjstvu se formiraju osnove mnogih naših temeljnih stavova i vrijednosti. Stoga, sva djeca imaju pravo, kao i odgovornost, da se obrazuju za održivi razvoj.

Obrazovanje za održivi razvoj podrazumijeva promjenu načina na koji živimo, razumijevanjem i uključivanjem ključnih tema održivog razvoja (kao što je smanjenje siromaštva, ljudska prava, zdravlje, životna sredina i klimatske promjene) u obrazovni sistem. Obrazovanje za održivi razvoj je složen razvojni koncept koji zahtijeva konceptualno učenje o ključnim temama iz perspektive društva, zaštite životne sredine, kulture i ekonomije.

Obrazovanje za održivi razvoj osnažuje djecu da se uključuju u akcije, kako samostalno tako i u zajednici, zapravo podstiče ih na djelovanje u svrhu buduće lične i društvene dugoročne dobiti. Ovo obrazovanje omogućava djeci da postanu efektivni građani i agenti promjena u nepredvidivom i kompleksnom svijetu i ohrabruje ih da rade zajedno tokom ispitivanja različitih problema i izgrađivanja novog znanja u cilju preduzimanja što djelotvornijih akcija u neposrednom i širem okruženju. Takođe, pruža prilike za kritičko promišljanje o pitanjima koja se tiču rješavanja problema na održiv način.

Djeca su aktivna i radoznala. Tokom razvoja u prvim godinama života djeca se rado i aktivno uključuju svim svojim čulima u različite aktivnosti, a posebno tokom istraživanja nečeg novog i njima nepoznatog. Njihov razvoj se odvija nevjerovatnom brzinom, tako da dolazi do uspostavljanja novih neuronskih veza koje se nadograđuju i umrežavaju u kasnijim fazama. Bilo da ispituju ukus svježe šargarepe, gledaju kap rose na suncu, ili slušaju muziku, djeca prave otkrića i uspostavljaju nove relacije. Počinju da spoznaju svoju individualnost i uočavaju osobine drugih i drugačijih.

Počinjū da izgrađuju veze između sebe i drugih, kao i između sebe i svijeta oko njih. Aktivnosti učenja tokom ranog rasta i razvoja djece, koje omogućavaju razvijanje osjećaja za prirodu i angažman u otkrivanju stvarnog svijeta oko njih su temelji za izgradnju odgovornih građana u budućnosti.

POLAZIŠTA OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Obrazovanje ima najznačajniju ulogu u postizanju održivog razvoja. Svaki ekonomski rast u budućnosti mora biti zasnovan na znanju i biti u harmoniji sa održivim razvojem društva. To je osnovni cilj koji treba da bude integrisan u obrazovne programe na svim nivoima obrazovanja.

Akcionni program za održivi razvoj i Agenda 21 koji su usvojeni na Konferenciji UN u Rio de Janeiru 1992. godine dali su preporuku da se pojam „zaštita životne sredine“ proširi na pojam „održivi razvoj“ pa je tako i pojam „obrazovanje za životnu sredinu“ proširen na „obrazovanje za održivi razvoj“.

Poglavlje 36 Agende 21 naglašava da obrazovanje, uključujući i formalno obrazovanje, javno mnjenje (svijest) i usavršavanje, treba da budu prepoznati kao prilika i proces kojim ljudi i društvene zajednice mogu najpotpunije ostvariti svoje mogućnosti. Obrazovanje je ključno za promovisanje održivog razvoja i poboljšanje sposobnosti ljudi za rješavanje pitanja životne sredine i razvoja.

Jedan od ključnih zaključaka na Svetskoj konferenciji o održivom razvoju u Johanesburgu 2002. godine je naglašena potreba da se održivi razvoj integriše u obrazovne sisteme na svim nivoima obrazovanja, kako bi takvo obrazovanje poslužilo kao poluga svih daljih promjena.

Značaj obrazovanja za održivi razvoj naglašen je i na Šestoj ministarskoj konferenciji koja je održana u Beogradu 2007. godine. Na konferenciji je potvrđena važnost principa održivog razvoja, zaštite životne sredine, održivog upravljanja i smanjenja siromaštva, te nalaženja balansa između održive proizvodnje i potrošnje i ostvarivanja ljudskih prava.

Da bi odgovorila na sopstvene strukturne slabosti, kao i na globalne izazove koji se intenziviraju, razvojna strategija Evropske unije, Evropa 2020: strategija pametnog, održivog i inkluzivnog rasta 2 definiše tri prioriteta koji se međusobno podupiru:

1. Konkurentan rast – razvoj ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama.
2. Održivi rast – promovisanje ekonomije koja efikasnije koristi resurse, koja je zelenija i konkurentnija.
3. Inkluzivni rast – podsticanje ekonomije koju odlikuje visoka stopa zaposlenosti i koja ostvaruje ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju.

Jedan od glavnih zaključaka Konferencije UN o održivom razvoju (Rio+20 Samit), održane u Rio de Žaneiru u junu 2012. godine je pokretanje procesa definisanja ciljeva održivog razvoja (SDGs) koji treba da budu zasnovani na Milenijumskim razvojnim ciljevima i da zajedno sa njima konvergiraju u razvojnoj agendi za period nakon 2015. godine.

Na nivou Ujedinjenih nacija formirana je Otvorena radna grupa za definisanje ciljeva održivog razvoja (OWG SDGs) u skladu sa paragrafom 248 Završnog dokumenta Konferencije UN-a o održivom razvoju. U izvještaju radne grupe, koji je usvojen od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku u septembru 2014. godine, predloženo je postizanje 17. ciljeva održivog razvoja.

ODREĐENJE PROGRAMA

U praksi predškolskih ustanova u Crnoj Gori, organizuje se cjelodnevni program sa boravkom i poludnevni program sa boravkom djece predškolskog uzrasta. Osim primarnih programa, u radu ustanova se primjenjuju još i specijalizovani program za engleski jezik, a u nekim ustanovama i drugi specijalizovani programi. U većini predškolskih ustanova primjenjuje se i *Kraći program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju – Rad sa djecom godinu pred polazak u školu.*

Obrazovanje za održivi razvoj je nemoguće posmatrati kao posebnu oblast učenja ili kao poseban program. Kako se radi o temama koje prožimaju sva područja aktivnosti u predškolskim ustanovama, neophodno je ciljeve obrazovanja za održivi razvoj izučavati integralno tokom realizacije kompletnog kurikulumu u predškolskim ustanovama.

Kroskurikularno uvođenje sadržaja održivog razvoja je u funkciji njihovog efikasnog uključivanja u obrazovni sistem. Integrativni pristup u obrazovanju je jedna od najvažnijih pretpostavki u ostvarivanju ideje održivog razvoja. Samo takav pristup

inkorporira integraciju životne sredine, ekonomsku sposobnost razvoja i pravedno društvo za sadašnje i buduće generacije.

Odgovarajuća znanja i vještine moraju biti međusobno povezani tokom procesa ostvarivanja aktivnosti vaspitanja i obrazovanja, kako bi se sadržaji obrazovanja za održivi razvoj implementirali na efikasan način.

Interdisciplinarno učenje, putem integrisanja i kombinovanja različitih aktivnosti iz pojedinih područja, predstavlja adekvatnu osnovu za afirmisanje obrazovanja za održivi razvoj. Posebno je važno istaći da ovakav pristup obrazovanju promoviše razvijanje i primjenu naučenog u novim situacijama i na različite, funkcionalno prihvatljive načine.

Realizacija pomenutih sadržaja je predviđena u sklopu primarnog programa uz poštovanje uzrasno-razvojnihi mogućnosti djece od 3 do 6 godina starosti. Povezivanje znanja, vještina i vrijednosti kroz teme kao što su **Zdravi stilovi života, Bezbijednost, Briga za druge, Životna sredina i Osnovni ekonomski principi**, preko aktivnosti učenja u Primarnom programu, pruža mogućnosti za kreativnu primjenu koncepta održivog razvoja i puno uvažavanje specifičnosti konteksta, u kojem predškolske ustanove egzistiraju.

OPŠTI CILJEVI PROGRAMA

Vaspitanje i obrazovanje za održivi razvoj na ovom uzrastu uključuje pripremanje djece da tokom daljeg i nakon završetka školovanja, razumiju, razvijaju i efikasnije kreiraju praksu, usklađenu sa pomenutim konceptom i standardima življenja u humanoj sredini.

Ciljevi uvođenja sadržaja obrazovanja za održivi razvoj u predškolsko vaspitanje i obrazovanje pružaju mogućnost djeci da, shodno svojim razvojno-uzrasnim sposobnostima:

- razvijaju veze između prirodne sredine, životnog ciklusa i raznovrsnosti živih bića,
- analiziraju kako prirodna i izgrađena sredina utiče na njihov svakodnevni život,
- identifikuju uslove koji podržavaju promjene i rast kod biljaka i životinja,

- povezuju neke ekonomske aktivnosti ljudi sa kapacitetom životne sredine,
- upoznaju efekte mijenjanja prirodnih sistema, okruženja i ekosistema,
- povezuju ljudske potrebe i želje sa odgovornostima i osnovnim pravima u zajednici,
- upoznaju se sa značajem poštovanja i brige o drugim ljudima u lokalnoj zajednici,
- pokazuju zabrinutost za sva živa bića u našem okruženju, kao i razumijevanje da ljudski opstanak zavisi od životne sredine,
- poštuju prirodnu sredinu dok učestvuju u fizičkim aktivnostima,
- identifikuju načine na koje ljudi i životinje koriste životnu sredinu,
- uče kako da doprinesu grupi i zajednici,
- prepoznaju da ljudi širom svijeta imaju iste osnovne potrebe,
- cijene ljepotu i važnost prirodnog okruženja, i uče kako prirodno okruženje utiče na njihov svakodnevni život.

OPERATIVNI CILJEVI PROGRAMA

CILJEVI	POJMOVI
ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA	
<p>Razvijanje i usvajanje zdravih stilova života kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoznavanje karakteristika i značaja pravilne ishrane, – upoznavanje značaja dobrog fizičkog i zdravstvenog stanja, – upoznavanje značaja održavanja lične higijene, – upoznavanje značaja kvaliteta prostora u kojem borave. 	<p>Voće, povrće, jaja, meso, riba, slatkiši; bezbjedna i kvalitetna hrana; svježe i prerađene namirnice; potrošnja hrane; poljoprivreda; upotreba preparata za zaštitu biljaka.</p> <p>Dnevne fizičke aktivnosti, odmor, spavanje, fizičko i mentalno zdravlje; zdrava životna sredina; zaposlenje; uslovi života.</p> <p>Lična higijena; potrošnja vode.</p> <p>Kvalitet vazduha na otvorenom i u zatvorenom prostoru; unapređivanje kvaliteta vazduha; promjene u neposrednom okruženju.</p>
BEZBJEDNOST	
<p>Razvijanje i usvajanje pravila bezbjednosti kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> – podizanje svijesti o značaju bezbjednosti, – upoznavanje pravila ponašanja u slučaju vanrednih situacija, – upoznavanje pravila ponašanja, značaja i bezbjednosti u saobraćaju, – razumijevanje značaja saobraćaja u svakodnevnom životu, – upoznavanje pravila za bezbjedno korišćenje računara. 	<p>Prostor za boravak, igranje u zatvorenom i na otvorenom; igračke; rukovanje jednostavnim tehničkim uređajima.</p> <p>Požari, poplave, zemljotresi; zagađenje vode, vazduha, zemljišta.</p> <p>Pješački prelaz, semafor, vožnja bicikla, šetnja, automobili, zagađenje životne sredine.</p> <p>Prevoz putnika i robe, povezivanje ljudi; radna mjesta.</p> <p>Vrijeme provedeno u radu na računaru; sigurnost na Internetu; društvene mreže.</p>

BRIGA ZA DRUGE	
<p>Podizanje svijesti o značaju pružanja podrške i pomoći drugima kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoznavanje institucija i organizacija koje pružaju pomoć ljudima i životinjama, – upoznavanje mogućnosti za doniranje, – poduzanje svijesti o uvažavanju različitosti, – podizanje svijesti o značaju brige za životinje, – upoznavanje značaja rješavanja sukoba. 	<p>Domovi za stare, društvo za zaštitu životinja, domovi za nezbrinutu djecu; Crveni krst; dobrotvorne organizacije.</p> <p>Humanitarni sajmovi; doniranje hrane, obučne, odjeće i igračka za siromašne.</p> <p>Rasa; pol; boja kože; kultura; ponašanje; socijalni status.</p> <p>Azil za životine; kućice i hranilice za ptice.</p> <p>Lični sukobi; sukobi u grupi; sukobi u porodici; sportske aktivnosti; društvene igre.</p>
ŽIVOTNA SREDINA	
<p>Saznavanje o komponentama životne sredine i načinima njenog očuvanja kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> – analiziranje komponenti životne sredine: voda, vazduh, zemljište, biodiverzitet, – procjenjivanje koliko ljudi i drugi živi organizmi zavise od životne sredine u zadovoljavanju svojih potreba, – upoznavanje značaja prirodnih ljepota, – saznanje o značaju očuvanja prirodnih ljepota iz neposrednog okruženja i svoje zemlje, – razvijanje odnosa koji doprinose dobrobiti lokalne sredine, – upoznavanje značaja odgovornog odnosa prema životnoj sredini. 	<p>Kvalitet vode; količina raspoložive vode, upotreba i rasprostranjenost; kvalitet vazduha, uticaj nekih globalnih promjena na kvalitet vazduha u njihovoj sredini; upotreba zemljišta, staništa, zaštićene oblasti; različitost vrsta, divlje životinje, lokalne i ugrožene vrste, izumiranje vrsta.</p> <p>Rekreacija; izleti; učenje na otvorenom; turizam.</p> <p>Put od kuće do vrtića; parkovi; dječija igrališta; nacionalni parkovi; uništavanje prirodne i izgrađene sredine u toku igre i zabave.</p> <p>Održivosti; selektivno odlaganje otpada; prečišćavanja vode; reciklaža; kompost; smanje upotrebe vode i energije.</p> <p>Aktivnosti u lokalnoj sredini; proslava Dana planete Zemlje; programi sadnje biljaka; poštovanje prema drugim živim bićima; javne kampanje.</p>

OSNOVNI EKONOMSKI PRINCIPI

<p>Djeca se upoznaju sa proizvodnjom i potrošnjom, energetske izvora i osnovnim ekonomskim konceptima kroz:</p> <ul style="list-style-type: none"> – upoznavanje efekata potrošnje, – upoznavanje različitih izbora po pitanju potrošnje, – podizanje svijesti o svojim potrebama, – saznavanje o načinima za smanjenje upotrebe prirodnih resursa, – upoznaje razliku između potreba i želja, – podižu svijest o obnovljivim i neobnovljivim resursima, – upoznaju se sa pojmom i značajem novca. 	<p>Kvalitet života; jednakost; proizvodnja otpada, zagađenje vazduha, upotreba zemljišta, upotreba vode.</p> <p>Donošenje odluka o ekonomskim aktivnostima; efikasnost proizvodnje; energetska efikasnost.</p> <p>Nivo potrošnje, hrane, vode; igračke, obuća, odjeća; neophodni pribor i igrovni/didaktički materijal (blokovi, bajke, sveske, lijepak, papir, bojice); putovanja.</p> <p>Smanjenje količine smeća; rasipanje; upotreba recikliranih proizvoda; smanjenje količine otpadaka od hrane; Nepotrebna kupovina, pakovanje.</p> <p>Drvo; voda; ugalj; vjetar; proizvodnja struje; grijanje.</p> <p>Kasica; banka; zarada; trgovina; razmjena igračaka.</p>
--	---

ISHODI UČENJA

Pedagoške aktivnosti koje su u funkciji vaspitno-obrazovnog procesa treba da budu zasnovane na ishodima, iskazima koji eksplicitno, jasno i nedvosmisleno ukazuju na to šta dijete, kao posljedicu nakon realizovane nastavne aktivnosti, treba da zna, razumije i bude sposobano da uradi.

Ishodi učenja su definisani kroz znanja, vještine i stavove.

ZNANJA

Saznajni ishodi učenja u ovoj oblasti se odnose na stečeno znanje o dinamičkoj vezi između ljudskog zdravlja i dobrobiti sa životnom sredinom i ekonomijom. Djeca treba da usvoje osnovna znanja kako bi razumjela složena pitanja koja se odnose na održivi razvoj. Od djece se zahtijeva da imaju znanja o ljudskom zdravlju, životnoj sredini i ekonomiji kako bi razumjeli njihovu lokalnu, nacionalnu i globalnu međuzavisnost. Ovi ishodi su djelimično zastupljeni u okviru postojećeg *Programa za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju za djecu od 3 do 6 godina*. Neophodno ih je proširiti sa sljedećim:

Dijete:

- objašnjava veze sa prirodnim sistemima, životnim ciklusima i raznolikošću živih bića,
- istražuje kako prirodni i izgrađeni prostori utiču na svakodnevni život,
- otkriva uslove koji podržavaju promjene i rast životinja i biljaka,
- navodi primjere važnosti biološke raznolikosti za zdravlje ekosistema i opstanak svih oblika života (ljudi, biljke, životinje),
- objašnjava faktore koji utiču na našu ekološku održivost (zdravlje ekosistema, očuvanje, potrošnja, otpad,...),
- ispituje efekte mijenjanja prirodnih sistema, okruženja i ekosistema,
- navodi primjere troškova ekoloških usluga koje se odnose na prirodne resurse (obnovljivi i neobnovljivi, troškovi odnošenja smeća...),
- identifikuje ljudske potrebe i želje, odgovornosti i osnovna prava u zajednici lokalno i globalno i poštuje prava drugih kada se koristi lična moć ili ovlaštenja,
- objašnjava veze u porodici, odnose sa vršnjacima i pripadnost grupi,
- istražuje načine da bude sigurno, zdrav način života i kvalitetnu ishranu,
- opisuje kako na ljudsko zdravlje može uticati način života, faktori okoline i medija.

VJEŠTINE

Obrazovanje za održivi razvoj razvija vještine koje se odnose na donošenje odluka. Djeca demonstriraju vještine koje su neophodne da se uspostavi balans neophodan za ljudsko zdravlje i dobrobit, životnu sredinu i ekonomiju. Djeca koja su danas u vrtiću, sutra su donosioci odluka. Zato specifična pitanja koja se odnose na održivost, kao

što su promjene tokom vremena, model su za održivo donošenje odluka koje su dugovječne i trebalo bi da mogu da se primijene na nove situacije.

Djecu treba ohrabriti da istražuju pitanja koja se odnose na održivost, da misle kritički, kao i da formiraju i brane svoje mišljenje. Treba da nauče kako pronaći kreativna rješenja za kompleksne probleme i da budu svjesna budućih posljedica svojih odluka. Pri tome, da razviju vještine potrebne da se kompetentno bave uključivanjem u odluke koje se tiču održivog razvoja. Osim toga, integracija koncepata održivosti u okviru novih i postojećih aktivnosti učenja pomaže djetetu da razvije sposobnost da:

- analizira blagodeti životne sredine posmatranjem, uzimanjem uzoraka, korišćenjem podataka iz prošlosti i izradom budućih projekcija,
- definiše kako živi organizmi (biljke i životinje) interreaguju sa ljudskim okruženjem i efekte vremenskih prilika, vazduha i vode u tim interakcijama,
- boravkom na otvorenom, povezuje prirodu, vrtlarstvo, razumijevajući kako oni pripadaju u Zemljin prirodni sistem,
- uviđa razliku između potreba i želja i kakav uticaj imaju mediji na kulturu potrošnje,
- razvija sisteme za upravljanje otpadom i potrošnjom u vrtiću,
- učestvuje u diskusiji o recikliranju, kompostiranju i preispitivanju pravila tekuće potrošnje (energije, vode, "stvari", itd),
- učestvuje u obnavljanju biljaka, obnavljanju tla,
- vodi brigu za živa bića,
- diskutuje o mogućnostima za zaštitu kvaliteta vode,
- opisuje efekte ljudske intervencije u ekosistemu,
- donosi odluke koje odražavaju njegu, brigu i odgovornost za životnu sredinu,
- prati zdravlje ekosistema i ispituje razloge za promjenu,
- razvija osjećaj za očuvanje vrijednosti i blagostanja i razumije svoje uloge i odgovornosti za postavljene ciljeve,
- razvija strategije i preuzima odgovornost za vođenje fizički aktivnog i zdravog života,
- komunicira spretno sa drugima,
- koristi računar prilikom rješavanja jednostavnih didaktičkih sadržaja za djecu,
- uspostavlja odnose sa drugima i radeći zajednički, doprinosi grupi i zajednici,
- razvija osjećaj sopstvene vrijednosti u svojoj kulturi i zajednici,
- istražuje kulturne raznolikosti, kulturu izražavanja, običaje i način života,
- identifikuje izvore energije (obnovljive i neobnovljive), posljedice i prednosti njihovog korišćenja,

- procjenjuje posljedice svojih potrošačkih izbora i uticaj prekomjerne kupovine,
- identifikuje komponente koje mogu zagađiti vodu/zemljište, kao i načine za smanjenje ili eliminaciju efekata zagađenja (otpad iz domaćinstva, vrta, boje koje koristi za rad, deterdženti za pranje suđa, odjeće, paljenje guma, plastike...),
- pokazuje odgovornost za zdrav život i izbor fizičkih aktivnosti.

STAVOVI

Djeca pokazuju vrijednosti koje odražavaju važnost uspostavljanja ravnoteže i harmonije između socijalnih, ekonomskih i faktora životne sredine. Od djece se očekuje da usvoje određeni skup vrijednosti, kako bi bili sposobni da se uključe u donošenje odluka i životne prakse koju održavaju. Dijete koje je razvilo određene vrijednosti ima mogućnost da:

- njeguje, brine i pokaže odgovornost za životnu sredinu,
- razumije osjetljivost životne sredine i načine na koje živa bića zavise od nje,
- prosuđuje o uticaju svojih postupaka na životnu sredinu,
- procjenjuje koliko individualno ili sa drugom djecom može stvoriti promjenu u svom okruženju,
- prihvata odgovornosti koje su dio održivog načina života i učestvuje u promjeni,
- uvažava i poštuje prirodnu sredinu dok učestvuje u fizičkim aktivnostima,
- cijeni ljepote u prirodi,
- poštuje druge, njihove kulture i prepoznaje međuzavisnost ljudskih zajednica s prirodnim sistemima,
- poštuje i vrijednosti ljudskih potreba i mogućnosti u inkluzivnom društvu,
- prepoznaje značaj vodnih resursa koje može zapaziti u svojoj okolini,
- razvija ličnu odgovornost prema kvalitetu vode jezera, rijeka i potoka (npr. tokom izleta ne ugrožava kvalitet vode),
- prihvata odgovornosti koje su dio održivog načina života i učestvuje u promjeni,
- cijeni razlike između potrebe i želje.

DIDAKTIČKA UPUTSTVA

Izazov za vaspitače/ice i obrazovanje, uopšte, je da organizuju vaspitno-obrazovne aktivnosti koje integrišu sva tri aspekta održivog razvoja. Sa stanovišta razvojnih i vaspitno-obrazovnih potreba djeteta, nije od prioritetne važnosti rješenje nekog problema i vidljivi rezultat akcije, već je naglasak na samom procesu i fluktuaciji ideja. Mnogo je važnije proizilazi li usmjerenost na određeni problem iz dječijih ideja i mišljenja i da li aktivnost učenja vodi razvoju složenog kritičkog razmišljanja i objašnjavanja vrijednosti kada djeca istražuju i pokušavaju riješiti problem.

Prilikom realizacije aktivnosti poželjno je birati nastavne metode koje u centar stavljaju dijete i obezbijediti kontekst u kojem djeca mogu razvijati svoje ideje, vrijednosti i promišljanje životne stvarnosti. Djeci treba omogućiti aktivno učestvovanje u izgradnji sopstvenog znanja, vještina i stavova.

Aktivnosti u nastavi treba da se zasnivaju na interdisciplinarnom pristupu i iskustvenom učenju.

Tema razvoja društva nije nešto o čemu djeca, na ovom uzrastu, razmišljaju pa im je potrebno usmjeravanje i pomoć da bi postepeno razumjeli procese društvenog razvoja. Djeca su uglavnom fokusirana na sebe, sopstveni razvoj, a kako sazrijevaju, intenzivira se njihovo zanimanje za vršnjake i druge iz okruženja. Kad razmatramo budućnost i razvoj neophodno je pogledati u prošlost kako bi otkrili šta je uzrokovalo promjene i uslove u kojima trenutno žive.

Pristupi usmjereni na odnose u prostoru i vremenu koji povezuju sva živa bića međusobno, kao i sa prirodnim, društvenim i ekonomskim događajima, povezuju individualno sa globalnim ponašanjem, prilikom izgradnje cjelovitog pogleda na stvarnost i razvijaju sposobnost shvatanja veza između globalnih efekata i lokalnog djelovanja.

Socijalne aktivnosti i saznanja u okviru socio-emocionalnog razvoja i aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom pomažu djeci da donesu odluke koje odražavaju njihovu brigu i odgovornost za čuvanje životne sredine. Djeca istražuju kako prirodna sredina utiče na njihov svakodnevni život. Istraživanje mogu početi diskusijom o pravima i odgovornostima, prvenstveno razmatrajući ličnu odgovornost i saradnju u cilju stvaranja uslova za život u harmoniji.

Kroz aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom djeca prave mala istraživanja. Podstičemo ih da postavljaju pitanja i razvijaju radoznalost za živa bića i događaje u njihovom neposrednom okruženju (drveće, boje, papir...).

U okviru fizičkih i zdravstvenih aktivnosti djeca mogu istraživati lično i društveno upravljanje i prakse zdravog načina života što vodi razvijanju osjećaja da cijene i poštuju prirodno okruženje, dok u isto vrijeme učestvuju u fizičkim aktivnostima. Djeca prepoznaju da hrana i voda izazivaju osjećaj zadovoljstva i pomažu im da rastu, kao i da su potrebne za fizičke aktivnosti. Takođe mogu prepoznati i bezbjednosne indikatore u prirodi.

Sadržaji obrazovanja za održivi razvoj mogu biti uključeni i kroz ostale aktivnosti u programu za predškolsko vaspitanje i obrazovanje kao što su muzičke aktivnosti, jezičke i govorne aktivnosti, matematičko-logičke aktivnosti i likovne aktivnosti.

Kroz jezičke i govorne aktivnosti, a zatim i matematičko-logičke aktivnosti razvija se pismenost i numeričke vještine koje omogućavaju učenje o temama održivog razvoja. Likovne i muzičke aktivnosti pružaju mogućnost djeci da kroz pjesmu, igru, dramu, crtež, predstavu i slično, predstave teme održivog razvoja.

Kroz jezičke aktivnosti djeca proširuju svoj vokabular uključivanjem novih riječi koje se odnose na tehničke pojmove kao što su solarni paneli, mjerenja, brzina proticanja i na taj način razvijaju komunikaciju i jezičke vještine diskusijom o nekom problemu iz njihovog neposrednog okruženja. Za vrijeme likovnih aktivnosti mogu crtati rezervoare za vodu, vodovodne cijevi i slavine.

Sve aktivnosti koje pomažu djeci da razviju svoje razumijevanje svijeta, veza između njihovih aktivnosti i ostalih u zajednici podstiču njihovu radoznalost. Aktivnosti koje se odvijaju u direktnom kontaktu djece sa prirodnim okruženje, recimo hranjenje ptica, čuvanje životinja itd, predstavljaju zapravo iskustveno učenje koje olakšava njihov holistički razvoj. Iskustveno učenje pomaže djeci da razviju interesovanje za svijet koji ih okružuje, veze između njihovih aktivnosti i drugih u zajednici podstiču njihovu radoznalost.

Djeca razvijaju razumijevanje svijeta koji ih okružuje kroz igru i istraživanje prostora koji za njih ima posebno značenje. Istraživanje i otkrivanje je novi izazov za njih i često postavljaju pitanja kako to utiče na životno okruženje i tako uče o zavisnosti između ljudi međusobno, kao i između ljudi i žive i nežive prirode. Pokazujući brigu za životne stvari, uče i razvijaju svijest o promjenama i rastu, prepoznaju suštinsku vrijednost prirodnog okruženja kao i njihovu ulogu u procesu njegovog održavanja. Na taj način dolaze do saznanja da su dio mnogo šireg okruženja.

Istraživanje treba da bude saradničkog karaktera, djeca treba da se uključe u raspravu i rješavanje problema koje podržava njihovu sposobnost da razmotri moguće, i odluke koje su poželjne za budućnost. Ovakve aktivnosti su pozitivne za njihov dalji razvoj jer razumiju da odluke u budućnosti treba zasnovati na zajedničkoj odgovornosti. Dok razmišljaju o tome da postoje alternativne mogućnosti, razvijaju vještine odlučivanja i sposobnosti da utiču na buduće odluke.

Tokom aktivnosti može se razgovarati o načinima na koje se mogu očuvati i zaštititi resursi i zdravlje planete i načinima na koje svi oblici života zavise od nje. Djecu treba postaviti u situacije učenja gdje preuzimaju aktivnu ulogu u aktivnostima koje se odvijaju u vrtićima i zajednici i tako utiču na promjene i minimiziraju negativan uticaj na buduće generacije. Aktivnosti se mogu pokrenuti pitanjima "zašto mi je stalo", "zašto bi to trebalo učiniti". Tokom aktivnosti treba omogućiti da konstruktivno pregovaraju sa drugom djecom, da se izgradi konsenzus prilikom rješavanja problema. Treba ih podsticati da predlažu nove aktivnosti, inkorporiraju dodatne informacije, identifikuju potrebne resurse i ograničenja, upoređuju sličnosti i razlike i procjenjuju uticaj na životnu sredinu.

LITERATURA

1. Akcioni plan „Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009. Godine“, Republika Crna Gora, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, 2007.
2. Building a more sustainable world through education United Nations Decade of Education for Sustainable Development (DESD, 2005-2014) and The Inter-Agency Committee for the DESD UNESCO 2010
3. Curriculum for Excellence: Building the Curriculum 3: A Framework for Learning and Teaching <http://www.gov.scot/Publications/2008/06/06104407/0>
4. Department of the Environment and Heritage (2005), Educating for a Sustainable Future: A National Environmental Education Statement for Australian Schools. Canberra: Commonwealth of Australia
5. Early years outcomes A non-statutory guide for practitioners and inspectors to help inform understanding of child development through the early years, Department for Education, UK September 2013 <http://www.gov.uk/government/publications>
6. Education for Sustainable Development in Early Childhood Care and Education: A UNESCO Background Paper
<https://327matters.wordpress.com/2014/07/12/education-for-sustainable-development-in-early-childhood-care-and-education-a-unesco-background-paper/>

7. Education for Sustainable Development in the Early Years, John Siraj-Blatchford Kimberly Caroline Smith Ingrid Pramling Samuelsson, WORLD ORGANIZATION FOR EARLY CHILDHOOD EDUCATION (2010)
8. Educating for a Sustainable Future A National Environmental Education Statement for Australian Schools, Commonwealth of Australia 2005
9. Education for a Sustainable Future. A Resource for Curriculum Developers, Teachers, and Administrators, Manitoba Education and Training 2000
10. Education for Sustainable Development, Kindergarten to Grade 12 Correlation Chart Template and indergarten Tool Kit Manitoba Education 2011
11. Education for Sustainable Development Good Practices in Early Childhood, Education for Sustainable Development in Action Good Practices N°4 - 2012 UNESCO Education Sector
12. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission 2010.
13. <http://www.unesco.org/new/en/rio-20/educating-for-a-sustainable-future>
14. Kraći program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju – rad sa djecom godinu pred polazak u školu – Zavod za školstvo, Podgorica 2011;
15. Nacionalna strategija održivog razvoja, Republika Crna Gora, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2006.
16. National Core Curriculum for Pre-primary Education 2010, National Board of Education, Finnish
17. Opšte osnove predškolskog programa, Beograd 2006. godine.
18. Program njege i vaspitno-obrazovnog rada sa djecom uzrasta do 3 godine, Zavod za školstvo, Podgorica 2011.
19. Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 – 6 godina), Zavod za školstvo, Podgorica 2011.
20. Sonya Bates, Neil Tregenza Preschool Education for Sustainability in the Early Years A Case Study from Hallett Cove Preschool, Australian Sustainable Initiative (2010)
21. Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010-2015), Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, 2010.
22. UNECE Strategy for Education for Sustainable Development, Economic Commission for Europecep, ac.13/2005/3/rev.1, 23 march 2005
23. US Partnership for Education for Sustainable Development National Education for Sustainability K-12 Student Learning Standards Version 3 – September 2009
24. Zakon o izmjenama i dopunama Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, „Službeni list CG“, br. 45/10
25. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, „Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/0

ISBN 978-9940-24-058-5

9 789940 240585 >